

## บทที่ ๘

### กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี คราโมท ในกลุ่มผู้ประกอบพิธีไหว้ครู

คนไทยได้ยึดถือประเพณีอันดีงามในการจัดพิธีไหว้ครู ซึ่งมีพิธีกรรมต่าง ๆ กันออกไป เพื่อน้อมระลึกถึงคุณงามความดีของครูบาอาจารย์ ระลึกถึงบุญคุณของท่านที่มีต่อศิษย์ และระลึกถึงครูเทพต่าง ๆ ตามความเชื่อว่าเป็นบรมครูของศิลปะสาขาค่าง ๆ เพราะครูเป็นผู้เริ่มต้น เป็นผู้ถ่ายทอดให้แก่ศิษย์สืบต่อกันมา เป็นผู้ที่ทำให้ศิลปวิทยาการทั้งมวลดำรงคงอยู่ยั่งยืนมาจนทุกวันนี้ โดยเฉพาะศิลปะการแสดงทางด้านดนตรีไทยและนาฏศิลป์ โบราณจารย์ได้สร้างสรรค์แบบแผนหลักเกณฑ์ พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีไหว้ครูไว้อย่างละเอียดและประณีต ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูซึ่งเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดในพิธี ได้ยึดถือปฏิบัติต่อเนื่องกันมายาวนาน ผู้ที่จะทำหน้าที่นี้ได้จะต้องเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติหลายประการอย่างแท้จริง เพื่อให้สมกับเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องและเคารพอย่างสูงจากศิษย์ ครูมนตรี คราโมท ก็เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับสืบทอดในการประกอบพิธีไหว้ครูจากครูของท่าน และปฏิบัติหน้าที่นี้มาจนตราบวาระสุดท้ายของชีวิต ท่านยังได้มอบประสิทธิ์ประสาทหรือถ่ายทอดให้แก่ศิษย์ไว้ด้วย ดังนั้น กลุ่มสืบทอดที่เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครุนั้น ถือได้ว่ามีความสำคัญยิ่งกว่ากลุ่มสืบทอดกลุ่มอื่น ๆ ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

#### ๘.๑ ความหมายของคำว่า "ครู"

จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535 ได้ให้ความหมายคำว่า "ครู" ไว้ว่า "ครู คือ ผู้สั่งสอนศิษย์ ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์"

พุทธทาสภิกขุ (2505) ได้อธิบายความหมายของคำว่า "ครู" ว่า "ครู คือ ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้นำในด้านจิตหรือด้านวิญญาณ (spiritual guide) จึงเป็นผู้ยกสถานะทางวิญญาณของโลกโลกจึงต้องยกย่องบูชาครู ครูจึงต้องเป็นผู้เสียสละ ต้องปฏิบัติหน้าที่โดยไม่หวังผลตอบแทน"

นอกจากนี้ ผู้รู้ได้ให้ความหมายไว้อีกหลายความหมายดังนี้

ครู แปลว่า หนัก ครูบ่อมเป็นผู้ที่ผ่านการศึกษาค้นคว้ามาแล้วอย่างหนัก เพื่อสะสมความรู้เอาไว้ถ่ายทอดให้ศิษย์ และครูบ่อมเป็นผู้ที่ต้องอดทนอย่างหนักในการสั่งสอนถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์

ครู แปลว่า ตระหนัก ครูเป็นผู้ที่มีปัญญามาก เมื่อจะกระทำสิ่งใด ครูจึงสามารถทราบตระหนักได้ว่าสิ่งนั้นผิดหรือถูก ดีหรือเลว ควรหรือไม่ควร เมื่อทำแล้วจะเป็นบุญหรือเป็นบาป เมื่อตระหนักอย่างนี้แล้ว ครูก็จะเลือกทำแต่ในสิ่งที่เห็นว่าดี ว่าถูก ว่าควรทำ และเมื่อทำไปแล้วก็ให้แต่ผลบุญเท่านั้น

ครู คือ ผู้ที่จุดดวงประทีปทางปัญญาให้แก่ศิษย์ เพื่อให้ศิษย์พ้นจากความมืด คือ ความโง่ โดยพยายามอดทน ประคับประคอง ส่งเสริมให้ศิษย์เจริญก้าวหน้าในทุกวิถีทาง

จากความหมายทั้งหมดนั้น สรุปได้ว่า ครูคือผู้ประเสริฐที่ควรเคารพบูชา และกล่าวได้ว่า ถ้ามีครูบ่อมต้องมีศิษย์ และจะมีศิษย์ไม่ได้ ถ้าไม่มีครูเช่นกัน

ผู้ที่เป็นครูคนแรกของมนุษย์คือ มารดาบิดานั่นเอง เพราะท่านได้สอนให้กิน ให้นอน ให้นั่ง ให้อ่าน ให้อ่าน ให้อ่าน อันเป็นความรู้เบื้องต้นของมนุษย์ ต่อเมื่อเติบโตใหญ่ถึงวัยที่จะเล่าเรียน ศึกษาหาความรู้เพื่อนำไปประกอบอาชีพเลี้ยงคนต่อไป จึงได้เรียนกับครูที่มีความรู้ในสาขาวิชานั้น โดยตรง (ส. พลายน้อย, 2533: 37)

นอกจากครูที่สอนความรู้ให้แก่เราโดยตรงแล้ว ผู้ที่มีความรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง และเราไปจดจำเอาความรู้นั้นมาใช้ เช่น เราเห็นใครร้องเพลงหรือเล่นเพลงฉ่อย เพลงเรือ เราชอบ เราก็จดจำเนื้อร้อง ทำนอง ทำทางของเขาไว้ จนร้องรำเล่นได้ อย่างนี้คนโบราณเขาก็นับถือท่านเหล่านั้นเป็นครูเหมือนกัน เรียกว่า ครูหัดลักจำ (ส. พลายน้อย, 2533: 38) เช่นเดียวกับที่ ครูมนตรี ตราโหมท (2538ค: 146) กล่าวว่า

มนุษย์เราเกิดมาทุกคนต้องมีครู ครูเป็นผู้ให้ความรู้แก่เรา ความรู้นี้อาจเป็น วิชาการ เช่น ภาษาไทย เลขคณิต วิทยาศาสตร์ ภาษาต่างประเทศ และวิชาต่าง ๆ ที่ศึกษาในโรงเรียน และอาจเป็นสิ่งที่ไม่เป็นวิชาการ เช่น สอนให้รู้จักิริยามารยาทใน

สังคมต่าง ๆ หรือวิธีการปฏิบัติต่าง ๆ นานา ไม่ว่าจะ เป็นความรู้ใด ๆ ผู้ที่สอนเรา หรือแม้เพียงปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างแก่เรา ก็ถือว่าเป็นผู้ให้ความรู้ และถือได้ว่าเป็นครู ทั้งสิ้น โบราณท่านจึงให้นับถือไปจนถึงครูทักลักจำ ครูทักคือผู้ที่ให้ความรู้แก่เราเฉพาะกิจ หรือช่วงเวลาสั้น ๆ เช่น เราถูกส่งไปตุงงานการทำงาน ชาวนาผู้แนะนำและทำให้เรา ตุงในช่วงนั้น ก็ถือได้ว่าเป็นครูที่เรียกว่าครูทัก ส่วนลัคนานั้นเป็นการที่เราได้เห็นหรือ ได้ยินจากการปฏิบัติของผู้ใดผู้หนึ่ง และสิ่งนั้นเป็นสิ่งดี เราจึงจดจำของเขามาใช้ ผู้ปฏิบัตินั้นจะรู้ตัวหรือไม่สำคัญ แต่เราผู้ได้รับความรู้นั้นมาแม้เพียงเล็กน้อยก็ต้องนับถือ เขาว่าเป็นครู เพราะเราลัคนาความรู้ของเขา...

จะเห็นได้ว่า ครูที่ศิษย์ควรให้ความเคารพชานัน มีใช่แต่เป็นเพียงผู้สอนถ่ายทอด ความรู้แก่เราโดยตรงในโรงเรียนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงผู้ที่ให้ความรู้แก่เรานอกห้องเรียนหรือ ผู้ที่เราลัคนาความรู้หรือสิ่งที่ดีของเขามาใช้ด้วย และครูทักลักจำนี้ ครูมนตรี ตราโมท ยกย่องและ ให้ความสำคัญมาก ดังที่ท่านว่า "ครูทักนั้นสอนและมีศิษย์ลัคนาโดยมิรู้ ถ้าจำอย่างถี่ถ้วนถูกต้อง ศิษย์ลัคนานั้นนับว่าเป็นศิษย์อันประเสริฐ" (มนตรี ตราโมท, แถบบันทึกเสียงชุด "95 ปี ครูมนตรี ตราโมท", 2538)

## 0.2 การไหว้ครู

ในสมัยโบราณกาลนับถือกันว่าครูเป็นผู้มีบุญคุณแก่ศิษย์ ศิษย์ต้องเคารพนับถือครู ถ้าศิษย์ คนใดดูถูกดูหมิ่นครูก็ถือกันว่าเป็นคนที่ไม่ดี เป็นคนขาดความกตัญญู เรียนวิชาความรู้อะไรไปก็ จะเสื่อมหมด ฉะนั้นการที่เราารู้คุณของผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่เราและมีความกตัญญูรู้คุณของบุคคลนั้น ท่านจึงถือว่าเป็นมงคลอันอุดม ส่วนศิษย์จะตอบแทนบุญคุณกระทำกตเวทิตาคุณได้เพียงใดขึ้นอยู่กับ โอกาสและฐานะ ด้วยเหตุนี้การไหว้ครูจึงเป็นการแสดงออกที่สำคัญอย่างหนึ่งของศิษย์ที่มีความ กตัญญูรู้คุณ และยังเป็นการฝึกจิตให้รู้จักบุญคุณของผู้มีคุณแก่ตน อันส่งผลให้เป็นผู้เจริญ ผู้ที่ขาด ความกตัญญูไม่รู้คุณครูย่อมไม่เจริญ

ตามแนวคิดของครูมนตรี ตราโมท (2531: 3) เกี่ยวกับการไหว้ครูนี้ ท่านกล่าวว่า

การไหว้ครูนั้นไทยเรามักจะปฏิบัติกันทุกอย่าง ไม่ว่าจะประกอบกิจกรรมกันอย่างไร คนไทยเรามั่นใจในความกตัญญูตเวทีต่อบุพพการีเป็นนิตย์ โดยเฉพาะครูบาอาจารย์ ไม่ว่าจะวิชาใด เรามักจะเคารพบูชาระลึกถึงคุณานุคุณ ถ้ามีโอกาสที่จะตอบแทนบุญคุณได้ ก็มักจะกระทำเสมอ การกระทำที่เป็นการสนองพระคุณนั้น อาจกระทำได้ต่าง ๆ ตามฐานะและโอกาส อาจช่วยเหลือด้วยเงินทอง ช่วยเหลือทำการงานหรือปฏิบัติ หากครูได้สิ้นชีพไปแล้วก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ หรือเชิดชูเกียรติคุณในสิ่งที่ครูได้กระทำไว้ ให้แพร่หลายเป็นต้น ที่กล่าวมานี้เป็นกตเวทีกุศลที่ศิษย์กระทำด้วยความกตัญญูในวิชาทั่ว ๆ ไป แต่เฉพาะวิชาที่เป็นศิลปะ การกระทำกตเวทีกุศลยังแผ่ออกไปถึงเทพเจ้าที่วิชานั้นถือว่าเป็นครูบาอาจารย์ด้วย เพราะฉะนั้นศิษย์ที่เรียนวิชาศิลปะจึงยังมีกตเวทีกุศลอีกอย่างหนึ่งที่เรียกกันว่า "ไหว้ครู" พิธีไหว้ครูนี้ ศิลปะประเภทหนึ่งก็มีพิธีการไปอย่างหนึ่ง แตกต่างกันไปตามลักษณะศิลปวิทยาการนั้น ๆ ...

แสดงให้เห็นว่า การตอบแทนพระคุณของครูโดยทั่วไปซึ่งเป็นมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและที่ล่วงลับไปแล้วนั้น คนไทยเราได้ถือปฏิบัติสืบกันมาแล้วแต่โอกาสและฐานะจะอำนวย และสำหรับวิชาทางศิลปะ ศิษย์หรือผู้สืบทอดยังต้องแสดงความกตัญญูตเวทีคุณต่อครูผู้เป็นเทพเจ้าหรือเทวดาที่วิชานั้นนับถือด้วย โดยการ "ไหว้ครู" ซึ่งมีพิธีกรรมที่แตกต่างกันไปตามสาขาวิชานั้น ๆ ครูหรือเทวดาที่นับถือกันตามความเชื่อของพราหมณ์หรือฮินดูก็มีอยู่ด้วยกันหลายองค์ เช่น ถ้าเกี่ยวกับวิชาความรู้หรือทางหนังสือศิลปวิทยาการก็นับถือพระคเณศ พระพทุ์สบดี และพระสุรัสวดี ถ้าเกี่ยวไปในทางช่างก็นับถือพระวิศวกรรม หรือที่คนโบราณเรียกว่าเพชรฉลูกรรม ถ้าเกี่ยวไปทางหมอก็นับถือหมอชีวกโกมารภัค และพระฤาษีนารทหรือฤาษีนารอท โดยเฉพาะพระฤาษีนารทนี้ ผู้ที่ไหว้มีทั้งหมอและพวกนาฏศิลป์ (ศ. ปลายน้อย, 2533: 41-42) ซึ่งอันนี้ก็สะท้อนให้เห็นว่า คนไทยเราได้ยอมรับนับถือครูหรือเทวดาของพราหมณ์มาเป็นครูของเราด้วย

### 6.3 คติความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้ครูคนศรีไทยและจีน-ละคร

โดยเหตุที่คนไทยได้รับอิทธิพลทางความคิด ความเชื่อ จากศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเป็นอันมาก ในพิธีไหว้ครูคนศรีไทยและจีน-ละคร จึงมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเหล่านี้ด้วย ดังนี้คือ

### 6.3.1 คติทางพุทธศาสนา

ตามความเชื่อในทางพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนทั้งปวงยกย่องและนับถือสมเด็จพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ทรงเป็นบรมครูของโลก และเนื่องจากคนไทยเป็นพุทธมามกะ ดังนั้นในพิธีไหว้ครูจึงมักจะเริ่มด้วยพิธีสงฆ์ก่อน คือ ในวันพุธตอนเย็นจะมีพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ รุ่งเช้าวันพฤหัสบดีถวายภัตตาหารเช้า เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ครูทั้งหลาย เพราะเชื่อว่า แม้ครูจะล่วงลับไปแล้วก็ยังไม่ดับสูญไป ยังอยู่ในภพภูมิอื่น เมื่อศิษย์ระลึกถึงท่าน ก็ได้ทำบุญไปให้ท่าน หลังจากเสร็จภัตตาหารแล้ว จึงจะเริ่มพิธีไหว้ครู สถานที่ประกอบพิธีไหว้ครู จะต้องจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชาแยกไว้ทางหนึ่ง มีพระพุทธรูปและเครื่องบูชาพร้อม เมื่อผู้ประกอบพิธีเริ่มกล่าวโองการ ก็จะเริ่มด้วยบูชาพระรัตนตรัยก่อน แล้วจึงจะชมนมเทวดา บูชาครูเทวดา ครูบาอาจารย์อื่น ๆ ตามลำดับ

อาจกล่าวได้ว่า แม้ในพิธีไหว้ครูจะมีพิธีทางพราหมณ์และมีการบูชาครูตามความเชื่อของพราหมณ์อยู่มาก แต่คนไทยก็ไม่ลืมที่จะเอาพิธีทางพุทธขึ้นมาเป็นประธาน

### 6.3.2 คติความเชื่อเกี่ยวกับครู เทวดา

กรมมนตรี ตราโมท (2537: 2) ได้ให้ความเห็นว่า พิธีไหว้ครูของเราเอาแบบอินเดียมาใช้ เพราะชื่อเทพเจ้าทุก ๆ องค์ตรงตามตำราแห่งศาสนาพราหมณ์ทั้งสิ้น แต่คงจะดำเนินตามคัมภีร์จำพวกปุราณะนิกายยโตนิกายหนึ่งเป็นแน่ เพราะในโองการคำไหว้ครูตอนไหว้พระเป็นเจ้ามิได้ไหว้พระพรหม กล่าวนามแต่พระอิศวรกับพระนารายณ์และเทพดาอื่น ๆ เท่านั้น

ครูเทวดาเหล่านี้ก็คือเทพในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาหรืออภามาพรภูมิเป็นส่วนใหญ่ นอกจากบางองค์ซึ่งอ้างตามคัมภีร์นารทปุจราระว่าเป็นพรหม เช่น พระนารทฤาษี เพราะประวัติว่าเป็นมานสบุตร (ลูกที่เกิดจากใจ) ของพระพรหม (พิชิต ชัยเสรี, 2531: 13)

ส่วนพุทธคตินั้นก็ได้ปฏิเสธเรื่องเทวดา ทั้งโดยตถาคตโพธิศรัทธาและการวิเคราะห์พระบาลี เทวดาที่มีความชำนาญในการดนตรีและการขับร้อง หรือที่เรียกว่า คนธรรพ์ (สันสกฤตว่าคนธรว บาลีว่า คนธพ) นั้น ก็มีปรากฏเรื่องราวอยู่ในสักกปัญหสูตรแห่งทีมนิกายของสุตตันตปิฎก เป็นต้น แม้ในการพิจารณาเนื้อหาทางวิชาดนตรี เช่น เพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงต่าง ๆ นั้น ก็อาจกล่าวได้ว่าคีตกวีแต่งขึ้นด้วยทิพบันดาลใจ (divine inspiration) คู่เดียวกับศาสนาแห่งศาสนาเทวนิยมที่อ้างว่ารจนาคัมภีร์สำคัญด้วยการสิงสู่ส่องสว่างจากทูตสวรรค์ เช่น เทพกาเบรียล เป็นต้น (พิชิต ชัยเสรี, 2531: 13)

จึงเห็นได้ว่า คติความเชื่อเรื่องครุเทวดานั้นมีหลายอย่าง แต่ที่บูรพาจารย์ โดยเฉพาะทางด้านดนตรีไทยและโขน-ละครรับเอามาแต่โบราณกาลนั้นเป็นทั้งคติความเชื่อของ พราหมณ์และคติพุทธรวมเข้าไว้ด้วยกัน

การเชิญครุเทวดาต่าง ๆ ซึ่งไม่มีตัวตนเข้ามาร่วมพิธีไหว้ครุ และบางทีก็มี "ครุเจ้า" ซึ่งเมื่อครุเจ้าประทับผู้ใดแล้ว ก็จะมีกำลังมหาศาล จับเท่าใดก็แทบไม่อยู่ เหล่านี้ บางท่านเห็นเป็นเรื่องเหลวไหล เป็นเรื่องไม่มีเหตุผลหรือขัดกับหลักทางวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละคน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ประทาน อนุชานิพนธ์ไว้ในลายพระหัตถ์ถึงม.จ.หญิงพัฒนาบุ ดิศกุล (อ้างถึงใน อุทิศ นาคสวัสดิ์, 2511: 200) เกี่ยวกับการไหว้ครุว่า

...คำที่เรียกว่าไหว้ครุนั้น ควรจะเป็นว่าศิษย์ไหว้ครุผู้สอนวิชาให้แก่ตน แต่โดยที่มี เครื่องแต่งตัวโขนละครและเครื่องเป่าพาทย์มาตั้งในการไหว้ครุให้เคารพด้วย จึงพาให้ เข้าใจไปว่าไหว้ผีที่สิงอยู่ในเครื่องโขนละครและเครื่องเป่าพาทย์เหล่านั้น จะเป็นผีอะไร ก็ไม่ทราบ ทำให้พวกครุเด็กร้อนเห็นว่าเลวไป จึงคิดหาเทวดาเข้ามาปรับให้เป็น ผีฟ้าจะได้มีศักดิ์โดยสมควร... ก็หาได้คนธรรมดาตามประสาที่มีความรู้สิ้น แต่ทาง ข้างอื่นเดียดื้อว่า คนธรรมดาที่อุปสรนั้นเป็นเทวดาชั้นต่ำ เป็นบ่าวเทวดา... จะถือ เอาคนธรรมดาเป็นครุนั้นเห็นว่ามีสติจะเลวไป จึงเติมคำว่า "พระ" เข้าข้างหน้าเป็น "พระคนธรรมดา" หมายความว่า คนธรรมดาเป็นผู้ใหญ่... แล้วยังเอา "พระ" หนุนขึ้น เป็น "พระพระคนธรรมดา" ให้ฟังครึ้ม รู้สึกศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น ที่ว่าเป็นครุตะโพนนั้นเป็นของ เปรี๊ยะ ด้วยตะโพนนับเป็นเครื่องให้จังหวะ เป็นเครื่องบังคับการร้องรำทุกเพลง ทุกอย่าง เหมือนเป็นนายหรือเป็นครุ จึงยกให้พระพระคนธรรมดาเป็นครุตะโพน... ที่เอาไหว้ครุในวันเกิดของอาทุกปีนั้น อามิได้ตั้งใจไหว้ผีฟ้าองค์ใดองค์หนึ่งเลย อาตั้งใจ ไหว้บูชาคุณแห่งท่านผู้มีพระคุณ 2 จำพวก คือ ท่านผู้ได้แนะนำให้ความรู้แก่อาด้วยตัวท่าน เองโดยตรงจำพวกหนึ่ง กับที่ท่านเผยฝีมือไว้ให้ได้เห็นได้จากกลเม็ดของท่านเป็นความรู้ แต่หารู้จักตัวท่านโดยตรงไม่อีกจำพวกหนึ่ง นี่เป็นทางดำเนินของอา จึงทำเอาตาม ความพอใจ...

คำอธิบายดังกล่าว ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อที่มีต่อครูเทวดาซึ่งไม่มีตัวตน และครุมนุชย์ที่มีตัวตน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรง ใหว์ครูเพื่อบูชาคุณแห่งครุมนุชย์ 2 ประเภท คือ ครูที่สอนท่านโดยตรงกับครูหลักจำเท่านั้น

อุทิศ นาคสวัสดิ์ (2511: 200) ได้แสดงความเห็นว่า ในพิธีใหว์ครูดนตรี ไทย ท่านได้ใหว์ผู้ใดบ้าง ดังนี้คือ

...สำหรับผมนั้นจะใหว์อะไรที่มีตัวตนหรือไม่ก็ไม่มีสำคัญ ขอให้การใหว์นั้นเกิด ประโยชน์ขึ้นมาแล้วเป็นใช้ได้ ขอรับว่าทุกครั้งผมก็ตั้งใจใหว์บุคคล 2 จำพวกอย่าง ที่ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ท่านทรงกล่าวไว้เหมือนกัน แต่โดยที่ประเพณีเขามี ใหว์ครูเทวดา ผมก็ใหว์ครูเทวดาไปกับเขาด้วย และไหน ๆ ก็ใหว์แล้ว ก็ตั้งใจใหว์ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เพราะเห็นว่ามีแต่เรื่องดี ไม่มีเรื่องเสียตรงไหน สำหรับ คนที่เชื่อถือจริงจึงนั้น อย่างน้อยเขาก็มีศรัทธาคิดลึกลับที่ยิ่งไปกว่าครูธรรมคาสำหรับเป็น เครื่องยึดเหนี่ยว ซึ่งอาจทำให้เขาไม่กล้าทำอะไรที่ผิด ๆ เนื่องจากกลัวครูเทวดา จะรู้เห็นและลงโทษตีดินเอาได้...

จะเห็นได้ว่า การใหว์ครูจะใหว์ผู้ใดก็ตามก็มีประโยชน์แก่ผู้ใหว์ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะ ใหว์ครูเทวดาหรือครุมนุชย์ เมื่อไทยยึดถือจารีตประเพณีตามคติความเชื่อพราหมณ์ที่เรารับเข้า มาผสมกับพุทธคติซึ่งมิได้ปฏิเสธเทวดา จึงต้องใหว์ครูเทวดาด้วย อันนี้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญา ของคนไทยที่รับเอาวัฒนธรรมของชาติอื่นมาแล้วปรับปรนผสมกลมกลืนเข้ากับวิถีชีวิตแบบไทยที่มี ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และใช้ความศักดิ์สิทธิ์แห่งครูเทวดาทั้งหลายเป็นเครื่องควบคุมความ ประพฤติของศิษย์ให้อยู่ในศีลธรรมอันดี รวมทั้งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้เกิดความเชื่อมั่นใน วิชาศิลปะแขนงนั้น ๆ นอกจากนี้ยังทำให้ดนตรีและนาฏศิลป์ไทยนั้นดูจะเป็นวิชาการอย่างสูงที่มี ทิพภาวะ (divine essence) อยู่ในตัวเองอีกด้วย ดังนั้นจารีตประเพณีหรือความเชื่อในเรื่อง ครูเทวดาในพิธีใหว์ครูจึงยังคงอยู่สืบทอดมาได้จนทุกวันนี้

ศิลปินทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นกคนตรี ละคร ช่างปั้น ช่างเขียน ถือคตินิยมใหว์ครู เทวดาหรือเทพเจ้ามาช้านานแต่โบราณ เพราะเชื่อว่าท่านเหล่านี้เป็นครูบาอาจารย์ หรือเป็นผู้มี อุปการคุณแก่ศิลปะที่ตนเรียนรู้ โดยถือเสมือนว่าเป็นบุพการีที่แท้จริงด้วย

ครุฑเศดาที่ผูกพันเกี่ยวข้องกับพิธีไหว้ครุฑนครีไทยและโขน-ละครมีอยู่หลาย  
องค์ ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะองค์ที่สำคัญ ซึ่งสามารถเรียงตามลำดับความสำคัญได้ดังนี้คือ (ดนตรี  
ตราโฆท, 2537: 12-17)

#### 6.3.2.1 พระอิสวร

เทพเจ้าผู้สร้างโลก มีกายสี่เขี้ยว มีหน้า 1 หน้า 4 มือ มงกุฎ  
น้ำเต้าหรือมงกุฎทรงเทริดน้ำเต้ากอบ มีพระอุมาภคคีเป็นอัครมเหสี และพระมหศวรีเป็นมเหสี  
องค์ที่ 2 มีเทวโอรส 2 องค์ คือ พระขันทกุมาร และพระคเณศร์ แต่ในเรื่องรามเกียรติ์  
พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ว่ามีพระโอรส 3 พระองค์คือ พระขันทกุมาร พระพิเนส และพระพินาย

#### 6.3.2.2 พระนารายณ์

เป็นเทพเจ้าผู้รักษาความดี กายสี่ตอกตะแบก (ชมพูอมม่วง)  
มีหน้า 1 หน้า 4 มือ ยอดมงกุฎชัช พระลักษมีเทพี เทพเจ้าแห่งลาภและความดีเป็นพระมเหสี

#### 6.3.2.3 พระพรหม

เป็นเทพเจ้าแห่งพรหมวิหาร มีสี่ขาว มี 4 หน้า 8 มือ หน้า 2  
ชั้น มงกุฎชัชหรือมงกุฎเทริดน้ำเต้ากลม พระมเหสีทรงพระนามสุรัสวดี ผู้เป็นเทพเจ้าแห่งการศึกษา

เทพทั้ง 3 องค์ดังกล่าวข้างต้น ถือว่าเป็นเทพทางเทวสภาหรือพระผู้เป็นเจ้าของ  
เป็นที่เคารพบูชาอย่างสูง นอกจากนี้ยังมีเทพทางดนตรี หรือเรียกว่า ครุฑเทพ อีก ดังนี้คือ

#### 6.3.2.4 พระวิศุกรรม

พระวิศุกรรมมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น พระวิสสุกรรม  
พระวิศวกรรม พระวิษณุกรรม พระพิษณุกรรม หรือพระเพชรฉลุกรรม เทพเจ้าองค์นี้มีกายสี่เขี้ยว  
1 หน้า 2 มือ หัวโล้น นิยมเขียนเป็นลายดอกไม้ทอง ตามคติของพราหมณ์ ถือว่าเป็นนายช่างใหญ่  
ของเทวดา หรือเป็นเทพเจ้าแห่งศิลปะการช่าง สำหรับในด้านดนตรี เชื่อว่า ท่านเป็นผู้เริ่ม  
สอนการร้องรำทำเพลงให้เป็นระเบียบแบบแผน ซึ่งเป็นต้นทางแห่งความเจริญของดุริยางคศิลป์



สืบมา และเป็นผู้สร้างเครื่องดนตรีที่มีลักษณะต่าง ๆ กันตามความประสงค์และบังเกิดเสียงอันไพเราะขึ้น ซึ่งสำเร็จได้ด้วยวิชาการช่างเป็นสำคัญอย่างแน่นอน ด้วยเหตุ 2 ประการนี้ ตรีบางคิลปินจึงได้ยกย่องพระวิสุกรรมว่าเป็นตรีเทพองค์หนึ่ง ดังปรากฏในคำโองการไหว้ครูของตรีบางคิลปินคนหนึ่งว่า "พระวิสุกรรมผู้ทรงฤทธิ์ ท่านประสิทธิ์สาบสรรค์ เครื่องเล่นสิ่งสารพันในใต้หล้า" (มนตรี ตราโมท, 2509: 3-7)

#### 6.3.2.5 พระปิณฑงสิขร

เทพเจ้าองค์นี้เดิมเป็นมนุษย์ เป็นเด็กเลี้ยงโคไว้ผม 5 แหมม เป็นผู้ที่มิใส่ใจเลื่อมใสศรัทธาในทางกุศลอย่างบังได้สร้างสิ่งซึ่งเป็นสาธารณประโยชน์หลายอย่าง เมื่อตาบไปตั้งแต่วัยหนุ่มจึงไปเกิดเป็นเทพบุตรในชั้นจาตุมหาราช มีชื่อว่า "ปิณฑงสิขรเทพบุตร" มีมงกุฎ 5 ยอด มีร่างกายเป็นสีทอง มีกฤษณ มี 1 หน้า 4 มือ ทรงอาภรณ์แล้วไปด้วยนิลรัตน์ ทรงภูษาสีแดง มีความสามารถในเชิงคิดพิณและขับลำน้าเป็นเลิศ แม้นในสักกปิณฑงสุตรีในทมิฬกาย มหาราชก็มีเรื่องเล่าคนหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญเพลงพิณของปิณฑงสิขรเทพบุตรว่า "เสียงพิณและเสียงขับของท่านละมุลละม่อมกลมกล่อมสนิทสนม เสียงพิณก็เข้ากับเสียงขับ เสียงขับกับเสียงพิณมีลีลาประสมประสานไพเราะดียิ่งนัก" ด้วยความเลอเลิศในทางคิดพิณและขับลำน้า ท่านจึงได้รับยกย่องเป็นตรีเทพอีกองค์หนึ่ง ดังปรากฏในคำโองการไหว้ครูของตรีบางคิลปินว่า "พระปิณฑงสิขร พระกรเธอถือพิณดีดี ตั้งเสนาะสนั่น" (มนตรี ตราโมท, 2509: 7-11)

#### 6.3.2.6 พระปรคนธรรพ

พระปรคนธรรพ เป็นยอดของเทพคนธรรพ ร่างกายมีขนวนเป็นทักษิณาวรรต มงกุฎชฎาขอบดาณี หรือยอดคะตาศาสีเจียวใบแค เป็นเทพเจ้าแห่งวิชาการดนตรี คุรุมนตรี ตราโมท ได้อธิบายว่า เทพองค์นี้ คิลปินมักจะเรียกว่า "พระประโคนธรรพ" ซึ่งที่ถูกต้องควรจะเรียก "พระปรคนธรรพ" ท่านเป็นเทพผู้ควบคุมจังหวะ ประทับที่ตะโพน นักดนตรีไทยนับถือว่าเป็นครูที่สำคัญมากและเทิดทูนท่านเป็นตรีเทพอีกองค์หนึ่ง ดังปรากฏในคำอ่านโองการไหว้ครูว่า "พระปรคนธรรพพระครูเฒ่า"

### 6.3.2.7 พระคเชศ

เป็นเทพเจ้าแห่งศิลปะ มีกายสีแดงส้มฤทธิ์ มีหน้าเป็นช้าง มี 4 มือ มงกุฎทรงเทริดน้ำเต้ากลม เป็นเทวโอรสของพระอิศวรกับพระอุมา

### 6.3.2.8 พระฤาษี

พราหมณ์ถือว่า ฤาษีเป็นผู้ที่รับถ่ายทอดวิชามาจากครุเทวดาแล้ว นำมาอบรมสั่งสอนให้แก่มนุษย์อีกต่อหนึ่ง พระฤาษีมีมากมายหลายคน มีชื่อต่าง ๆ กัน พระฤาษีที่นำมาตั้งสำหรับบูชาในพิธีไหว้ครุดนตรีไทย มีชื่อว่า "พระภรตฤาษี" หรือ พระภรตมุนี ผู้ซึ่งได้รับเทวโองการจากพระพรหมผู้สร้างโลก ให้นำศิลปะการรำทำรำทำควานาฏราชมาบังเกิดในเมืองมนุษย์ ถือได้ว่าเป็นเทพแห่งศิลปะ หรือเป็นครูแห่งนาฏศิลป์

### 6.3.2.9 พระพิราพ

เป็นอสูรเทพบุตร กายสีม่วงแก่ มี 1 หน้า 2 มือ หัวโถ้น (พิราพเดินป่า) มีกายเป็นวงทักขิฉัฏฐะ พระพิราพทรงเครื่อง ทรงมงกุฎยอดเดินหน เป็นครูที่วงการดนตรีไทยและนาฏศิลป์ต่างเคารพบูชาและยำเกรงมากที่สุดอีกองค์หนึ่ง

จะเห็นได้ว่า ครุเทวดาแต่ละองค์มีระดับชั้นสูงต่ำไม่เท่ากัน ในพิธีไหว้ครุดนตรีไทย จะอัญเชิญศิระศรุตทั้ง 9 องค์ที่กล่าวข้างต้นมาตั้งที่แท่นบูชา แต่ถ้าหากมีไม่ครบ อย่างน้อยที่สุดต้องมีดุริยเทพ 5 องค์ คือ พระวิสุกรรม พระปัญจสิขร พระปรคนธรรพ พระครุฤาษี และพระพิราพ (ดนตรี ตราโมท, 2537: 11) ทั้งนี้เพื่อให้พิธีเกิดความขลังและศักดิ์สิทธิ์ นำมาซึ่งสิริมงคลและเป็นกำลังใจแก่เหล่าศิษย์ทั้งหลาย

กรมดนตรี ตราโมท (2532: 25) ได้รจนาโคลงบทอาศิวราท ไหว้ครุดุริยเทพ 3 องค์ คือ พระวิสุกรรม พระปัญจสิขร และพระปรคนธรรพ ไว้อย่างไพเราะ ดังนี้

ตั้งจิตอธิษฐานเบื้อง	บทบาท บวงเซบ
องค์พระวิสุกรรม	เทพไท้
ผู้ทรงสถิตเครื่องสัม	ฤทธิทั่ว ถ้วนแล
สอนสั่งปวงมนุษย์ให้	รอบรู้เร่งรำ ร้องแซ
จิตนาในมณฑล	ชูลีกร
นพพระปัญจสิขร	ปกเกล้า
ทรงพิณคิดสุนทร	กล่อมจับ
แม่พระสรพรเพชญ์เจ้า	สดับชร้องทรงชม
ประนมทนต์มณีสนิม	คำนับ
องค์พระปรคนธรรพ	ครุเกล้า
สอนสั่งดุริยศัพท์	สังคีต
ถือว่าประหนึ่งเจ้า	ใหญ่ห้องคนธรรพ

### 6.3.3 ความเชื่อเกี่ยวกับวันไหว้ครู

เมื่อเราขอมรับนับถือครูหรือเทวดาของพราหมณ์มาเป็นครูของเรา ขนบธรรมเนียมประเพณีในการไหว้ครู เราก็รับเอามาด้วย เช่น ถือเอาวันพฤหัสบดีเป็นวันครู นิยมไหว้ครูกันในวันนี้ แต่ก่อนถือเป็นธรรมเนียมว่า วันที่จะนำเด็กไปฝากเรียนต้องเป็นวันพฤหัสบดี นับถือว่าเป็นวันดีมีมงคลสำหรับเด็ก เพราะพระพฤหัสบดีเป็นครูของเทวดา ละครอื่นเคยก่อนแสดง เขามีธรรมเนียมเบิกโรงด้วยตัวนาง แต่งเป็นนกยูงออกมารำถวายพระคเณศ แล้วผู้กำกับเวทีจะออกมา นางที่แต่งตัวเป็นนกยูงก็จะถามว่าต้องการพรอันใด ผู้กำกับเวทีจะตอบว่า ขอให้ตัวละคร หุดจาสละสลวย มีถ้อยคำสำนวนให้เป็นที่ยับใจคนดู นางนั้นก็ช่วยพรแก่ตัวละครให้หุดได้อย่าง พระพฤหัสบดี (ส. ปลายน้อย, 2533: 42)

ในทางดนตรีไทยและโขน-ละครก็เช่นกัน การไหว้ครูจะต้องทำในวันพฤหัสบดี ซึ่งถือกันว่าเป็นวันครู ถ้าไม่สะดวกจะทำในวันอาทิตย์ก็ได้ แต่ถือกันว่าไม่ดีเหมือนวันพฤหัสบดี (อุทิศ นาคสวัสดิ์, 2511: 196)

ครูมนตรี ตราโมท (2537: 2) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับวันไหว้ครูคนตรี

ไทย ดังนี้

...การไหว้ครูของคนตรีไทยนั้น ก็มีหลายอย่าง เวลาที่นอน เราสวดมนต์ไหว้พระ แล้วก็ไหว้ครูบาอาจารย์ด้วย นี่เป็นการไหว้ครูโดยปรกติวิสัย เราไหว้ทุกวันจะเป็น วันไหนก็ได้ แต่ถ้าเป็นการประกอบพิธีไหว้ครูที่เป็นพิธีรีตอง มีเครื่องสังเวท มีครูผู้เป็น หัวหน้าอ่านโองการตามแบบแผนอย่างนี้ จะต้องทำในวันพฤหัสบดีเท่านั้น เพราะถือว่า พระพฤหัสบดีเป็นครูทั่วทุกวิชา บ้านใดมีเครื่องปีพาทย์ มีผู้บรรเลงเป็นหมู่คณะ มักจะ ประกอบพิธีไหว้ครูเป็นประจำทุก ๆ ปี ส่วนคณะที่เป็นอดีต เรก เช่น มหาวิทยาลัย หรือ ธนาคาร หรือสถาบันใด ๆ ก็ตาม มักจะเลือกทำตามโอกาสที่อำนวย นอกจากนี้ มักกระทำพิธีไหว้ครูเมื่อจะเริ่มเรียน เพียงแต่เคารพภักดีหรือถวายตัวเป็นสานุศิษย์แก่ เทพเจ้าผู้เป็นครู ส่วนการไหว้ครูประจำปีนั้นโดยมากจะทำกันเป็นพิธีใหญ่...

จึงกล่าวได้ว่า การไหว้ครูแท้จริงแล้วควรกระทำทุกวัน เพื่อรำลึกถึงพระคุณ ของท่าน และควรจัดพิธีใหญ่เป็นประจำทุก ๆ ปีในวันพฤหัสบดีตามแบบแผนที่ยึดถือปฏิบัติสืบกันมา แต่ที่อนุโลมให้จัดในวันอาทิตย์ได้เหมือนกัน เพราะบางท่านถือว่าวันอาทิตย์เป็นมิตรกับวันครู หรือ อาจจะทำเอาความสะดวกเป็นสำคัญก็ได้

สำหรับครูมนตรี ตราโมท ในแต่ละปีท่านได้รับเชิญให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครู ประจำปีให้แก่วิทยาลัยนาฏศิลป์ทุกภูมิภาค หน่วยงานราชการ และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ท่านจะ ำจัดพิธีเฉพาะในวันพฤหัสบดีเท่านั้น ไม่ปรากฏว่าท่านเคยทำพิธีไหว้ครูในวันอื่นเลยตลอดชีวิต ของท่าน

#### 6.3.4 การแต่งกายของผู้ประกอบพิธีไหว้ครู

ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูคนตรีไทยในปัจจุบัน จะต้องนุ่งขาวห่มขาวแบบ "พื้นหนา"

ทุกครั้ง

#### 6.4 บทบาทของครุมนครี ตราโมท ในพิธีไหว้ครุมนครีไทยและไชย-ละคร

พิธีไหว้ครุมนครีไทยและไชย-ละคร เป็นพิธีใหญ่ที่เหล่าศิลปินจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามอย่างหนึ่งที่บูรพาจารย์ได้กำหนดระเบียบแบบแผนให้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาช้านาน โดยรับเอาคติความเชื่อแบบพราหมณ์ผสมผสานกับคติพุทธเข้าด้วยกัน แต่พิธีกรรมของแต่ละแห่งหรือแต่ละสำนักก็จะผิดเพี้ยนกันไปบ้าง โดยเฉพาะถ้อยคำในโองการที่ผู้ประกอบพิธีกล่าวว้าและขั้นตอนของการประกอบพิธีก็แตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้ประกอบพิธีท่านนั้นได้รับครอบหรือรับสืบทอดมาจากครูบาอาจารย์ท่านใด (ศิลป์ ตราโมท, 2537: 34-35) อย่างไรก็ตาม ผู้ประกอบพิธีไหว้ครุส่วนใหญ่ยังคงยึดถือปฏิบัติพิธีกรรมส่วนที่สำคัญไว้ได้ใกล้เคียงกัน

การที่ถ้อยคำในโองการแตกต่างกันนั้น ก็อาจเนื่องมาจากสมัยก่อนใช้ชีวิตการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ อาศัยเพียงความจำอย่างเดียวก็ทำให้เกิดการคลาดเคลื่อนได้ ต่อมาภายหลังเมื่อมีการเขียนคัดลอกเป็นตำราขึ้นมาย่อมจะผิดแผกแตกต่างกันแน่นอน ประการที่สำคัญคือ ความเชื่อของชนแต่ละกลุ่มทำให้พิธีกรรมแตกต่างกันในรายละเอียด ครูบาอาจารย์ในชั้นหลังอาจจะปรับปรุงเพิ่มเติมบางสิ่งเข้าไป เพื่อปรับพิธีการให้ยิ่งใหญ่สมกับความสำคัญของครู โดยเฉพาะครูเทวดา เช่น จัดทำศิระษะครูที่เป็นครูเทวดาทิ้งหลายตั้งไว้บนที่บูชา หรือมีการเรียกหน้าพาทย์เพื่อบรรเลงบูชาครูหรือบรรเลงประกอบพิธีแต่ละขั้นตอน ซึ่งแต่โบราณจริง ๆ ก่อนสมัยรัชกาลที่ 6 การไหว้ครุมนครีมีแต่การอ่านโองการบูชาครูเท่านั้น มิได้มีการบรรเลงเพลงประกอบเลย จากประสบการณ์ของผู้วิจัยพบว่า การไหว้ครุมนครีที่บ้านพาทย์โกสธก็ไม่เคยมีวงปี่พาทย์บรรเลงจนบัดนี้ ครุมนครี ตราโมท (อ้างถึงใน พูนพิศ อมาตยกุล, 2535: 28) ก็ยืนยันว่า การไหว้ครุที่พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) ทำมาเกี๊ยที่บ้านครูเก่าของท่านในจังหวัดสุพรรณบุรี กี๊ยที่อัมพวาก็ดี ต่างก็ไม่มีการบรรเลงปี่พาทย์เรียกหน้าพาทย์ดังที่เห็นกันอยู่ทุกวันนี้ แม้ว่า การเรียกเพลงหน้าพาทย์เป็นที่นิยมทำกันทั้งในพิธีไหว้ครุมนครีไทยและนาฏศิลป์ แต่ผู้ประกอบพิธีแต่ละท่านก็มีสิทธิ์จะเรียกเพลงตามความประสงค์ของท่าน การเรียกเพลงหน้าพาทย์จึงมีความหลากหลายอยู่มาก ครุมนครี ตราโมท (อ้างถึงใน พูนพิศ อมาตยกุล, 2535: 28) ก็เป็นผู้หนึ่งที่นำเพลงหน้าพาทย์ "ตระพระประคนธรรพ" เข้ามาใช้ในพิธีไหว้ครุมนครีไทย จึงอาจกล่าวได้ว่า การเรียกเพลงหน้าพาทย์นี้เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมดนตรีอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นผลดีที่ทำให้ดนตรีไทยเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีไหว้ครุอย่างสนิทแนบแน่น เป็นการรักษาเพลงหน้าพาทย์

ของเก่ามิให้สูญหายไป แต่ผู้ประกอบพิธีควรจะเรียบเรียงให้เหมาะสมกับพิธีกรรมแต่ละขั้นตอน นอกจากนั้นแล้ว การใช้คาถากำกับพิธีก็ไม่เหมือนกัน เช่น คาถาทำนน้ำมนต์ หรือมีการเพิ่มคาถา เจริญหน้า เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ ความเป็นสิริมงคลแก่ผู้เข้าร่วมพิธีอีกด้วย จึงเห็นได้ชัดว่า พิธีกรรม ของการไหว้ครูมีความแตกต่างกันในรายละเอียด แต่จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับผู้ประกอบพิธีเป็นสำคัญ

ต่อไปนี้จะได้กล่าวเฉพาะบทบาทของครูมนตรี คราโมท และแบบแผนที่ท่านยึดถือปฏิบัติ มาโดยตลอดในการประกอบพิธีไหว้ครูคนตรีไทยและโขน-ละครซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่ควรแก่การศึกษา และท่านได้ถ่ายทอดให้แก่ศิษย์ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดไว้แล้ว

#### 6.4.1 ครูมนตรี คราโมท ในฐานะผู้สืบทอดเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครู

ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูหรือผู้อ่านโองการไหว้ครุนั้น เป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่อง และเคารพอย่างสูง เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่ามีอำนาจสูงสุดในการปกครองบุคคลในวิชาชีพให้ ดำเนินไปอย่างมีระบบและเป็นไปตามระเบียบอันดี ดังที่โบราณจารย์ได้ช่วยกันสร้างสรรค์ไว้และ ได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครู ได้ มีสิ่งที่จะพึงกระทำได้โดยง่าย ๆ และมีใ้ว่าใคร ๆ ที่เรียนจบในวิชาชีพทางศูริบางศิลป์ อยากจะทำก็ทำได้ แต่บุคคลนั้นจะต้องถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติหลายประการ (บุญช่วย โสวัตร, 2531: 7-10)

คุณสมบัติของผู้ที่จะรับมอบเป็นประธานประกอบพิธีไหว้ครูคนตรีไทย มีดังนี้

1. อายุไม่ต่ำกว่า 30 ปีบริบูรณ์ ได้อุปสมบทแล้ว
2. มีความรู้ ความสามารถด้านดนตรี สามารถบรรเลงเพลง หน้าพาทย์ชั้นสูงได้ครบถ้วน
3. มีบุคลิกและความประพฤติปฏิบัติเป็นที่เคารพ
4. รักราศีล 5

(ไหว้ครูคนตรีไทย, 2537: 41)

คุณสมบัติของผู้ที่จะรับครอบงำให้เป็นประธานประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร มีดังนี้

1. จะต้องเป็นบุรุษที่ได้ฝึกหัดนาฏศิลป์เป็นตัวละคร
2. เป็นผู้มีฝีมือในการรำบราห์ เคยแสดงเป็นตัวเอก และมีศิษย์ที่เคยมักสอนจำนวนพอสมควร
3. เป็นผู้ที่มีความประพฤติดี ไม่เคยเสียบชื่อเสียงในทางใด ๆ
4. ต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 30 ปีบริบูรณ์ หรือได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์มาแล้ว

(มนตรี ตราโมท, 2530: 8)

ตามแบบแผนประเพณีโบราณจารย์ก็ได้กำหนดหลักเกณฑ์ไว้ว่า ผู้ที่จะเป็นประธานไหว้ครูและทำพิธีครอบงำให้แก่ศิษย์ ตลอดจนประสิทธิ์ประสาทให้ผู้หนึ่งผู้ใดเป็นประธานไหว้ครูสืบต่อไปได้ ผู้นั้นจะต้องได้รับครอบประสิทธิ์ประสาทโดยถูกต้องตามขั้นตอน เช่น ได้รับมอบตำราเครื่องโอง (อาวุธต่าง ๆ) สมุดโองการไหว้ครู ฯลฯ จากครูผู้ซึ่งมีคุณสมบัติเป็นครูที่ได้รับครอบงำมาก่อนแล้วทุกประการ อีกประการหนึ่งคือ ได้รับพระราชทานครอบจากพระมหากษัตริย์ (มนตรี ตราโมท, 2530: 8) โดยนัยนี้ จากการศึกษาชีวประวัติของครูมนตรี ตราโมท ท่านได้รับการครอบประสิทธิ์ประสาทอย่างถูกต้องตามแบบแผนที่โบราณจารย์กำหนดไว้ทั้ง 2 ประการคือ ได้รับครอบงำเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูคนครีไทยจากครูของท่าน และได้รับพระราชทานครอบจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร ดังนั้น ท่านจึงเป็นศิลปินคนแรกที่สามารถทำพิธีไหว้ครูได้ทั้งคนครีไทยและโขน-ละคร นับว่าท่านเป็นปูชนียบุคคลที่ยากจะหาผู้ใดเสมอเหมือนได้และควรแก่การเคารพบูชายิ่ง ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไปนี้

#### 6.4.1.1 ผู้สืบทอดในการประกอบพิธีไหว้ครูคนครีไทย

จากหลักฐานเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติของครูมนตรี ตราโมท ปรากฏว่าท่านได้รับการครอบประสิทธิ์ประสาทให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูคนครีไทยจากครูผู้มีชื่อเสียงมาก 2 ท่าน คือ

1. พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์)
2. หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)

พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เป็นศิลปินในราชสำนัก เพราะท่านเป็นเจ้าของกรมพิณพาทย์หลวง ซึ่งขึ้นกับกรมมหรสพ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) และครูมนตรี ตราโมท ต่างก็ได้รับครอบประสิทธิ์ประสาทให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทยจากพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าครอบเมื่อใด ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2484 ครูมนตรี ตราโมท ได้รับการครอบอีกครั้งหนึ่งจากครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ดังที่ครูมนตรี ตราโมท (2524: 48) เล่าว่า

...เมื่อพ.ศ. 2484 ทำพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ที่แผนกดุริยางค์ไทย กองการสังคีต กรมศิลปากร ซึ่งข้าพเจ้าเป็นหัวหน้าแผนกอยู่ ท่านได้มาเป็นประธานทำพิธีไหว้ครู และในครั้งนั้นท่านได้ครอบประสิทธิ์ประสาทให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ทำพิธีไหว้ครูต่อไป ซึ่งเป็นคนแรกที่ท่านได้ครอบประสิทธิ์ประสาทให้ นับเป็นกรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่แก่ข้าพเจ้า...

แสดงให้เห็นว่า ครูมนตรี ตราโมท ซึ่งขณะนั้นมีอายุ 40 ปี มีคุณสมบัติ คุณวุฒิ และวิบุลยคุณพร้อมอย่างดีแล้ว ท่านจึงเป็นศิษย์คนแรกที่ได้รับควมไว้วางใจจากครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ให้ปฏิบัติหน้าที่ประกอบพิธีไหว้ครูสืบต่อไป ที่สำคัญคือ การสืบทอดที่ครูมนตรี ตราโมท ได้รับจากครูทั้งสองท่านนี้ถือได้ว่าเป็นการสืบทอดตามแบบแผนของราชสำนักอย่างแท้จริง และเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูเฉพาะดนตรีไทยเท่านั้น

ในวันฉัตรมงคลดนตรีไทย ศิษย์ที่ได้รับการครอบประสิทธิ์ประสาทจากครูแล้ว จะต้องถือมั่นว่า ตราบใดที่ครูของตนยังมีชีวิตอยู่ สามารถจะไปไหว้ครูตามที่ต่าง ๆ ได้ ศิษย์นั้นจะไม่ยอมทำพิธีไหว้ครูให้แก่ผู้อื่น ต้องให้ครูของตนเป็นผู้ประกอบพิธีนั้น เว้นไว้แต่ครูจะอนุญาตให้ตนทำแทนจึงจะประกอบพิธีนั้นได้ (หลวงประดิษฐไพเราะ, 2524: 21) ครูมนตรี ตราโมท ก็ถือปฏิบัติอย่างนี้เช่นกัน จนกระทั่งครั้งหนึ่งมีผู้เชิญให้ครูมนตรี ตราโมท ไปประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ท่านจึงไปขออนุญาตจากครูหลวงประดิษฐไพเราะ ซึ่งครูหลวงประดิษฐไพเราะ ก็ยินยอมอนุญาตให้ทำพิธีได้และยังอนุญาตให้ทำต่อไปได้โดยไม่ต้องขออนุญาตอีก (ปัญญา นิตยสุวรรณ, 2525: 98) นับแต่นั้นมา ครูมนตรี ตราโมท ก็ได้ทำหน้าที่นี้มาโดยตลอดจนกระทั่งบั้นปลายแห่งชีวิต แสดงให้เห็นว่า ท่านมีความเคร่งครัดและรับผิดชอบสูงมากต่อการปฏิบัติภารกิจที่ยิ่งใหญ่



ในการประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทยอย่างครบถ้วนตามแบบแผนของราชสำนัก ซึ่งต่อมาภายหลังได้ตกทอดมาอยู่ในหน้าที่ของกรมศิลปากรจนบัดนี้

#### 6.4.1.2 ผู้สืบทอดในการประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร

ในวงการนาฏศิลป์ ก็มีครูผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละครอย่างครบถ้วนตามแบบแผนตั้งแต่สมัยโบราณสืบทอดกันมาเป็นระยะ ๆ จนกระทั่งตกทอดมาอยู่ในหน้าที่ของกรมศิลปากรเช่นเดียวกับดนตรีไทย ตั้งแต่พระยานันฎกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภทร) หลวงวิลาสงวาม (หว่า อินทรนัฏ) และนายอากม สายาคม ซึ่งท่านได้เริ่มทำหน้าที่ประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละครเป็นครั้งแรกให้แก่วิทยาลัยนาฏศิลป์ ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2505 จนกระทั่งปีพ.ศ. 2525 ท่านได้ถึงแก่กรรมโดยมิได้ครอบงำทอดให้แก่ผู้ใดไว้ จึงเป็นการขาดตอน ไม่มีผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขนละครต่อไป ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกอบพิธีครอบพระราชนาให้ตามแบบแผนประเพณี ซึ่งโบราณอาจารย์ได้บัญญัติไว้ ทั้งนี้เพราะชาวไทยถือว่า พระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพ ทรงพระบารมีเหนือเทพเจ้าผู้เป็นครูแห่งศิลปะทั้งหลาย เพราะฉะนั้นพระมหากษัตริย์จึงทรงกระทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับศิลปะ ไม่ว่าจะเป็นการไหว้ครูหรือพระราชนาครอบ หรือจะทรงประสิทธิ์ประสาทให้ประกอบกิจใด ๆ ย่อมทรงกระทำได้ (มนตรี ตราโมท, 2530: 9-10) ดังนั้น เมื่อนายภาวาสุนนาค รองราชเลขาธิการในสมัยนั้น ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดเป็นพระราชพิธีพระราชนาครอบประธานประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร พร้อมกับพระราชนาครอบแก่ผู้ที่จะต่อทำรำเพลงองค์พระพิราพ ซึ่งเป็นทำรำที่สำคัญที่สุดและกำลังจะสูญ ในวันพฤหัสบดีที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2527 ณ ศาลาศิลป์ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน การพระราชนาครอบครั้งนี้ นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ แก่วงการดนตรีไทยและนาฏศิลป์

ในการจัดพระราชพิธีพระราชนาครอบประธานประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละครดังกล่าว คณะกรรมการซึ่งมีทั้งข้าราชการกรมศิลปากรและสำนักพระราชวัง ซึ่งมี นายเสวต ธนประดิษฐ์ เป็นหัวหน้า ได้พิจารณาเลือกกรมมนตรี ตราโมท เป็นผู้รับพระราชนาครอบเป็นประธานไหว้ครูโขน-ละคร ขณะที่ท่านมีอายุ 84 ปี นับว่าท่านมีบทบาทสำคัญมากที่สุดในหมู่ศิลปินทั้งหลาย เพราะต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำอ่านโองการบวงสรวงสังเวยในการพระราชพิธีครั้งนี้

กรมดนตรี ตราโมท (2530: 12) ได้บันทึกเหตุการณ์ก่อน

วันพระราชพิธี 1 วัน ว่า

...คู่วันพุธที่ 24 ตุลาคม 2527 เริ่มพิธีสงฆ์ ณ บวรสถานสุทธาวาส (โบสถ์พระแก้ว  
วังหน้า) อธิบดีกรมศิลปากร [นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ - ผู้วิจัย] มอบให้ข้าพเจ้า  
เป็นประธานแทน ข้าพเจ้าได้นำผู้ที่จะรับพระราชทานครอบทั้ง 12 คน พร้อมทั้ง  
นายรงภักดี (เจียน จารุจรณ) ผู้ที่จะสอนทำรำเพลงพระพิราพ ให้รับศีล ฟัง  
พระพุทธมนต์ อังคาสภักดาหารแก่พระสงฆ์ และรับน้ำพระพุทธมนต์ จนเสร็จพิธี...

ครั้นถึงวันพระราชพิธีที่ 25 ตุลาคม 2527 ในจดหมายเหตุ  
ได้บันทึกเหตุการณ์พระราชพิธีพระราชทานครอบประธานประกอบพิธีไหว้ครุโขน-ละคร และพิธี  
ด่อทำรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพไว้ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2528: 38-66)

...เวลา 10 นาฬิกา 40 นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนิน  
โดยรถยนต์พระที่นั่งจากพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ  
เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี และเรืออากาศเอก วีรบุทร ดิษยะศริน  
พระชามาดา ถึงศาลาศุภศิลาชัย ปี่พาทย์บรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปยังโต๊ะประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ  
ทรงจุดธูปเทียน เครื่องนมัสการทองทิศบุชาพระพุทธรูปนรินทราย รัชกาลที่ 4  
พระชัยนวโลหะ รัชกาลที่ 5 ทรงกราบ ขณะนั้นเจ้าพนักงานประโคมสังข์แตร  
ดุริยางค์ ปี่พาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ แล้วเสด็จฯ ไปยังโต๊ะหมู่ตั้งหัวครุโขน-ละคร  
ทรงพระสุหร่ายหัวครุโขน-ละคร เครื่องโโรง แล้วเสด็จฯ ไปยังโต๊ะวางหัวครุโขน-ละคร  
ที่จะทรงใช้ครอบ นายมนตรี ตราโมท ทูลเกล้าฯ ถวายทองมาลัย ทรงคล้องที่หูขวา  
ของหัวพระภรดฤณียอดเทวีและที่หูขวาหัวพระพิราพ แล้วทรงเจิมหัวพระภรดฤณี  
เทวี พระพิราพ สมุดโองการไหว้ครุ และตำราไหว้ครุโขน-ละคร หอกสำหรับผู้รับ  
มอบทำรำหน้าพาทย์เพลงองค์พระพิราพ เครื่องโโรง แล้วเสด็จฯ ไปทรงเจิมเศียร  
พระเศษ ทรงจุดเทียนชัย เทียนทอง เทียนเงิน ธูป ที่เครื่องกระยาบวดสังเว

พระคเชศ ทรงกราบ พนักงานประโคมสังข์แตร ปี่พาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ แล้วเสด็จฯ ไปที่โต๊ะเครื่องสังเวย ทรงจุดเทียนทอง เทียนเงินธูป และทรงจุดธูปทางทรงปักธูปทางที่เครื่องสังเวยแต่ละสิ่ง ขณะที่ทรงปักธูปที่เครื่องสังเวย มีนิมิตเกิดขึ้น คือ ฟ້าร้อง เมื่อทรงปักธูปเสร็จแล้วทรงกราบถวายเครื่องสังเวย แล้วเสด็จฯ ประทับพระราชอาสน์ หยุดประโคมเวลา 10 นาฬิกา 53 นาที นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ อธิบดีกรมศิลปากร กราบบังคมทูลเบิกตัว นายมนตรี ครราโมท ซึ่งจะเป็นผู้อ่านโองการบวงสรวงสังเวย เข้าเฝ้าฯ ทูลละอองธุลีพระบาท ความว่า

ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้านายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ อธิบดีกรมศิลปากร ขอพระราชทานพระราชวโภาสเบิก นายมนตรี ครราโมท ตำแหน่งผู้เชี่ยวชาญพฤกษศาสตร์และเผยแพร่ศุริยวงศานาฏศิลป์ ผู้ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็นผู้นำอ่านโองการบวงสรวงสังเวยในการพระราชพิธีพระราชทานครอบประธานประกอบพิธีไหว้ครุโขนละคร เข้าเฝ้าฯ รับพระราชทานน้ำสังข์และรับพระราชทานเจิม

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

...เมื่อนายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ กราบบังคมทูลจบ ถวายคำนับแล้ว นายมนตรี ครราโมท ถวายบังคมแล้วคลานเข้าเข้าไปเฝ้าหน้าที่ประทับ นายเสรี หวังในธรรม ผู้อำนวยบริการกองการสังคีต เชิญพุ่มทอง เงิน ตามไป นายมนตรี ครราโมท ถวายบังคมแล้วทูลเกล้าฯ ถวายพุ่มทอง เงิน และดอกไม้ ธูปเทียนแพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานน้ำสังข์ ไบมะตูม ทรงเจิม ทรงสวมผ้าบังคล พระราชทานช่อใบไม้บังคล สมุดโองการไหว้ครุ แก่ นายมนตรี ครราโมท โดยมีคุณหญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี นายเสรี หวังในธรรม นายสิริชัยชาญ ทัศนจารุญ รักษาการในตำแหน่งผู้อำนวยบริการวิทยาลัยนาฏศิลปชลบุรี นายวิจิต ขวัญอ่วม ผู้ช่วยหัวหน้างานเครื่องแต่งกาย กองการสังคีต เป็นผู้เชิญของที่พระราชทานส่งถวาย แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ นายมนตรี ครราโมท อ่านโองการบวงสรวงสังเวย นายมนตรี ครราโมท กราบถวายบังคมแล้วคลานกอบไปยังที่นั่งอ่าน วางสมุดโองการฯ บนโต๊ะ กราบบูชาพระรัตนตรัย แล้วนั่งประนมมือ

อ่านโองการบวงสรวง ปี่พาทย์บรรเลงเพลงตามบทโองการฯ

จบการอ่านโองการบวงสรวงเวลา 11 นาฬิกา 54 นาที นายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ กราบบังคมทูลเบิกศิลปินทั้ง 5 คน ซึ่งจะเป็นผู้รับพระราชทานครอบเป็นประธาน ประกอบพิธีไหว้ครุโขน-ละคร

เมื่อนายทวีศักดิ์ เสนาณรงค์ กราบบังคมทูลจบ นายมนตรี ตราโมท คลานเข้ามา ศิลปินทั้ง 5 คน พร้อมพานดอกไม้ธูปเทียนแพ กราบบังคมทูลพร้อมกัน แล้ว นายมนตรี ตราโมท เข้าไปเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายดอกไม้ เทียนแพ คุงหญิงแพ้ว สนิทวงศ์เสนี ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทยของกรมศิลปากร เข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายหัวครุโขน-ละคร ที่จะทรงใช้ครอบ ได้แก่ เทริด พระภรตฤาษี พระพิราพ และสิ่งของพระราชทาน อื่น ๆ มีนายเสรี หวังในธรรม นายสิริชัยชาญ พิภพจำรูญ นายวิจิต ขวัญอ่วม เป็นผู้ช่วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับแล้วครอบพระราชทานนายมนตรี ตราโมท และพระราชทานตำราไหว้ครุโขน-ละคร แก่นายมนตรี ตราโมท เสร็จแล้ว นายมนตรี ตราโมท คลานออกไปนั่งเฝ้าฯ หน้าประทับ

เวลา 12 นาฬิกา 25 นาที ปี่พาทย์เริ่มบรรเลงเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ศิลปินทั้ง 7 คน ต่อทำรำนหน้าพาทย์องค์พระพิราพ จบแล้ว หมอบกราบ แล้วนำโต๊ะ และหอกไปเก็บเรียบร้อยแล้ว ศิลปินผู้รับพระราชทานครอบเป็นประธานไหว้ครุโขน-ละคร และศิลปินผู้รับมอบการต่อทำรำนหน้าพาทย์องค์พระพิราพรวม 12 คน ออกไปนั่ง เรียง 3 แถว กราบถวายบังคมพร้อมกัน แล้วรำถวายมือ ปี่พาทย์บรรเลงเพลงสาธการ จบ กราบถวายบังคมพร้อมกัน 3 ครั้ง

นายมนตรี ตราโมท และนายหัตถ์ ช้างทอง ไปหยิบพานข้าวดอกดอกไม้ที่โต๊ะ เครื่องสังเวช นายมนตรี ตราโมท กำข้าวดอกดอกไม้ไว้ในมือทั้งสอง แล้วนายหัตถ์ ช้างทอง นำพานข้าวดอกดอกไม้ทั้ง 2 พานไปให้ศิลปินทั้ง 12 คนกำไว้ ปี่พาทย์ บรรเลงเพลงโปรยข้าวดอก ศิลปินทุกคนโปรยข้าวดอกที่โต๊ะหมู่ประดิษฐานหัวครุโขน-ละคร นายมนตรี ตราโมท โปรยข้าวดอกที่เครื่องสังเวช เสร็จแล้ว กลับมานั่งที่เดิม หันหน้าไปทางที่ประทับ กราบถวายบังคมพร้อมกัน 3 ครั้ง แล้วหมอบเฝ้าฯ

เวลา 12 นาฬิกา 45 นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับการถวาย  
ความเคารพของผู้มาเฝ้าฯ เสด็จฯ ไปทรงกราบที่หน้าเครื่องบูชา พระเศวต เสด็จฯ  
ไปทรงกราบที่หน้าเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธรูปสำคัญ ปี่พาทย์บรรเลงเพลง  
สรรเสริญพระบารมี ผู้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายความเคารพ พระบาทสมเด็จพระ  
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินกลับ...

จากบันทึกจดหมายเหตุข้างต้น จะเห็นได้ชัดว่า คุรุมนตรี ตราโมท  
ได้ทำหน้าที่ประธานผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโยน-ละคร ซึ่งเป็นพิธีหลวง โดยเริ่มตั้งแต่ทูลเกล้าฯ ถวาย  
พวงมาลัยให้ทรงคล้องที่หุขาพระภทรดาณี ยอดเทวitic และที่หุขวาของพระพิราพ ทูลเกล้าฯ ถวาย  
พุ่มทอง เงิน และดอกไม้ ธูปเทียนแพ จากนั้นรับพระราชทานน้ำสังข์ ใบมะตูม เติม ค้ายมงคล  
ช่อใบไม้มงคล และสมุดโครงการไหว้ครู จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วอ่านโครงการ  
บวงสรวง จนกระทั่งเสร็จพิธี

ต่อจากนั้นเป็นพิธีครอบ คุรุมนตรี ตราโมท ก็ได้รับพระราชทาน  
ครอบหัวครูโยน-ละคร คือ เทวitic พระภทรดาณี พระพิราพ รวมทั้งตำราไหว้ครูโยน-ละคร จาก  
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อันแสดงว่า ท่านได้รับครอบประสิทธิ์ประสาทให้เป็นประธาน  
ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโยน-ละครอย่างถูกต้องตามแบบแผนแล้ว

ในพระราชพิธีพระราชทานครอบประธานประกอบพิธีไหว้ครูโยน-  
ละคร และพิธีต่อทำรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพดังกล่าวข้างต้น บทบาทหน้าที่ที่สำคัญที่สุดของ  
คุรุมนตรี ตราโมท คือ การอ่านโครงการบวงสรวงหรือโครงการไหว้ครู บทโครงการฉบับเดิมที่ท่าน  
ใช้อยู่เป็นบทโครงการไหว้ครูดนตรีไทย ซึ่งท่านได้เรียบเรียงขึ้นใหม่จากโครงการไหว้ครูของพระยา  
ประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) และของหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)  
ครั้นจะใช้ไหว้ครูโยน-ละครครั้งนี้ ท่านพิจารณาเห็นว่า บทโครงการไหว้ครูทั้งของดนตรีไทยและ  
ของโยน-ละครมิได้กล่าวนาม "พระภทรดาณี" ซึ่งเป็นครูเทพองค์สำคัญทางโยน-ละครเลย  
อาทิ ในบทโครงการไหว้ครูโยน-ละครที่ครูอาคม สายาคม ใช้นั้น ท่านจะกล่าวไหว้ดาณี 7 คน  
ต่อมาท่านเปลี่ยนเป็นไหว้ดาณี 108 คน ซึ่งก็ไม่มีผู้ใดทราบว่าจะแต่ละคนคือใครบ้าง ด้วยเหตุนี้  
คุรุมนตรี ตราโมท จึงได้รจนาคาถาไหว้พระภทรดาณีแทรกไว้อีก 1 บท ก่อนคาถาไหว้พระพิราพ  
(สิริชัยชาญ พักจำรูญ, สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม 2539) ทำให้โครงการไหว้ครูฉบับนี้สมบูรณ์แบบ

เหมาะที่จะใช้ไหว้ครูดนตรีไทยและโขน-ละครพร้อมกัน แต่ถ้าจะใช้เฉพาะไหว้ครูดนตรีไทยก็จะ  
 ละเว้นการกล่าวคาถาไหว้พระภคตาณี ส่วนคาถาบทอื่น ๆ ยังคงใช้เหมือนกัน อันนี้แสดงให้เห็น  
 ว่า ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ และความชำนาญ ทั้งทางด้านนาฏศาสตร์  
 ดุริยางคศาสตร์ และอักษรศาสตร์เป็นอย่างดี และที่สำคัญคือ ท่านเป็นผู้รู้จักนำความรู้ทั้งหลาย  
 เหล่านั้นมาผสมผสาน ประทับใจ และสร้างสรรค์ผลงานใหม่ที่เหมาะสมกับสถานการณ์และบุคคลมี  
 อย่างมีเหตุผลอันสมควร เช่น การจัดพิธีไหว้ครูประจำปีที่บ้านปลายเนิน จะมีผู้เข้าร่วมพิธีทั้ง  
 ฝ่ายนักดนตรีและฝ่ายโขน-ละครจำนวนไม่มากนัก การไหว้ครูดนตรีไทยและโขน-ละครพร้อมกัน  
 จึงสะดวก เหมาะสมกับสถานที่ ทั้งเป็นการประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายอีกด้วย

#### 6.4.1.3 การปฏิบัติหน้าที่ ในฐานะผู้ประกอบพิธีไหว้ครู

ครูมนตรี ตราโมท ได้ปฏิบัติหน้าที่ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทย  
 อย่างเต็มกำลังความสามารถ ครอบงวนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต หน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน  
 สถาบันการศึกษาต่าง ๆ หลายแห่งได้เชิญท่านไปประกอบพิธีไหว้ครูเป็นประจำทุกปี ได้แก่

กองการสังคีต กรมศิลปากร ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้ประกอบ  
 พิธีไหว้ครูดนตรีไทยให้แก่กองการสังคีต สืบต่อจากหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)  
 โดยเริ่มทำหน้าที่นี้เป็นครั้งแรกในปีพ.ศ. 2499 และกระทำสืบมาทุกปีจนถึงปีพ.ศ. 2537  
 รวมทั้งสิ้น 39 ปี ผู้เข้าร่วมพิธีเป็นศิลปินนักดนตรีไทยและคีตกวีในสังกัดกองการสังคีต

วิทยาลัยนาฏศิลป์ (กรุงเทพฯ) ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้ประกอบ  
 พิธีไหว้ครูดนตรีไทยให้แก่วิทยาลัยนาฏศิลป์ สืบต่อจากหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง)  
 โดยเริ่มทำหน้าที่นี้เป็นครั้งแรกในปีพ.ศ. 2499 และกระทำสืบมาทุกปีจนถึงปีพ.ศ. 2537  
 มิได้ขาดแม้แต่ครั้งเดียว รวมระยะเวลาที่ปฏิบัติหน้าที่ยาวนานถึง 39 ปี ผู้เข้าร่วมพิธีเป็นศิลปิน  
 ครูบาอาจารย์ทางด้านดนตรีไทย นักเรียน และนักศึกษาของวิทยาลัยนาฏศิลป์ที่เรียนดุริยางค์ไทย  
 และคีตกวีไทย

วิทยาลัยนาฏศิลป์ส่วนภูมิภาคทั่วประเทศ 11 แห่ง คือ วิทยาลัย  
 นาฏศิลป์เชียงใหม่ วิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง วิทยาลัยนาฏศิลป์นครศรีธรรมราช วิทยาลัยนาฏศิลป์  
 ร้อยเอ็ด วิทยาลัยนาฏศิลป์สุโขทัย วิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ วิทยาลัยนาฏศิลป์ลพบุรี วิทยาลัย  
 นาฏศิลป์จันทบุรี วิทยาลัยนาฏศิลป์พัทลุง วิทยาลัยนาฏศิลป์สุพรรณบุรี วิทยาลัยนาฏศิลป์นครราชสีมา

ครูมนตรี ตราโมท ได้ประกอบพิธีไหว้ครูคนครีไทยให้แก่วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่เป็นแห่งแรก ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2514 ซึ่งเป็นปีก่อนตั้งวิทยาลัยแห่งนี้ และประกอบพิธีไหว้ครูให้แก่วิทยาลัยอื่น ๆ ตามลำดับ ในช่วงระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงสิงหาคมของทุกปีเรื่อยมา จนกระทั่งในราวปีพ.ศ. 2527 ท่านมีอายุ 84 ปีแล้ว ท่านจึงได้มอบหมายให้ศิษย์ไปประกอบพิธีในต่างจังหวัดแทน ศิษย์ที่ได้รับมอบประสิทธิ์ประสาทในตอนนี้มีเพียง 3 ท่าน คือ ครูประสิทธิ์ ถาวร นายศิลป์ ตราโมท และ นายสิริชัยชาญ พักจำรูญ ผู้เข้าร่วมพิธีเป็นศิลปิน ครูบาอาจารย์ทางด้านคนครีไทย นักเรียนของวิทยาลัยที่เรียนดุริยางค์ไทยและคีตศิลป์ไทย

กองดุริยางค์ทหารอากาศ ผู้เข้าร่วมพิธีเป็นนักคนครีไทยประจำกอง นักเรียนทหารที่เรียนดุริยางค์ไทยและคีตศิลป์ไทย รวมทั้งนายทหารที่เกี่ยวข้อง

บ้านครูยิประฉิต ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูที่บ้านนี้เป็นประจำทุกปี จนกระทั่งท่านชรภาพภาพมากแล้ว ระยะ 2-3 ปีหลังจากที่ท่านจะล่วงลับไปทางบ้านจึงได้เชิญครูท่านอื่นมาทำหน้าที่แทน ผู้เข้าร่วมพิธีเป็นครูบาอาจารย์ทางด้านคนครีไทย และนักคนครีทั่วไป

บ้านปลายเนิน (วังคลองเตย) สถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่แห่งเดียวที่ครูมนตรี ตราโมท ได้ประกอบพิธีไหว้ครูคนครีไทยและโยน-ละครพร้อมกันเป็นประจำทุกปี ในปีพ.ศ. 2536 ท่านได้ทำพิธีครอบโยน-ละคร ถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ผู้เข้าร่วมพิธีเป็นครูบาอาจารย์ทางด้านคนครีไทยและนาฏศิลป์ รวมทั้งศิษย์คนครีไทยและนาฏศิลป์ของบ้านนี้

นอกจากนั้น ในบางโอกาสหรือบางปี ครูมนตรี ตราโมท ได้รับเชิญให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูให้แก่หน่วยงานของรัฐและเอกชนหลายแห่ง เช่น คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชมรมคนครีไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร กองดุริยางค์ทหารบก กองดุริยางค์ทหารเรือ กองสวัสดิการกรมตำรวจ ศูนย์สังคีต ธนาคารกรุงเทพ ฯลฯ

จะเห็นได้ชัดว่า ครูมนตรี ตราโมท เป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงยิ่งในวงการศิลปินแขนงนี้ทั่วประเทศ โดยเฉพาะในสถาบันการศึกษาที่สำคัญของชาติหลายแห่ง จากการที่ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูมาตลอดชีวิตของท่านเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 39 ปี แสดงให้เห็นว่า ท่านมีความซื่อตรงต่อหน้าที่ มีความรับผิดชอบสูงมาก ไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย

ยากที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือน ประการสำคัญ คือ ท่านได้อนุรักษ์แบบแผนของการไหว้ครุดนตรีไทยไว้ได้อย่างมั่นคง และการที่ท่านได้ครอบประสิทธิ์ประสาทให้แก่อนุชนรุ่นหลังทั่วประเทศ ซึ่งมีจำนวนมากมายับไม่ถ้วน ก็เท่ากับเป็นการสืบทอดมรดกล้ำค่าของชาติให้คงอยู่ยั่งยืนนานและแพร่หลายกว้างขวางจนยากที่จะเสื่อมสูญได้

#### 6.4.2 ครูมนตรี ตราโมท ในฐานะผู้อำนวยทอคำให้แก่ศิษย์ เพื่อ เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครุ

ครูมนตรี ตราโมท ได้รับมอบคำกล่าวโองการบูชาครูจากพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) และของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ท่านได้นำโองการของทั้งสองท่านนี้มาเรียบเรียงขึ้นใหม่ ใช้ในการประกอบพิธีไหว้ครุดนตรีไทยมาโดยตลอด (ศิลป์ ตราโมท, 2537: 35) และต่อมาได้มอบประสิทธิ์ประสาทให้แก่ศิษย์ 3 รุ่น จำนวนทั้งสิ้น 8 ท่าน เพื่อสืบทอดต่อไปจนทุกวันนี้

ในตำราโองการบูชาครูของครูทั้งสองท่านนั้นไม่แตกต่างกันมากนัก ที่แตกต่างกันก็คือ คาถาบางบท เช่น คาถาทำนน้ำมนต์ ดังนั้น ตำราฉบับที่ครูมนตรี ตราโมท เรียบเรียงใหม่ ท่านจะระบุไว้ว่า คาถาใดเป็นของครูท่านใด ท่านจะบอกให้ลูกศิษย์ทราบไว้ทั้งสองแบบ อาทิ คาถาน้ำมนต์ของพระยาประสานดุริยศัพท์นั้น ท่านเห็นว่า จดจำง่าย และใช้ได้ครอบจักรวาล ท่านมักใช้คาถานี้เป็นประจำ ส่วนคาถาทำนน้ำมนต์ของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) จะยาวกว่าและจดจำได้ยากกว่า แต่ท่านเห็นว่าเป็นความขลังและศักดิ์สิทธิ์มาก อาศัยความเชี่ยวชาญและความเป็นเลิศทางด้านอักษรศาสตร์ ครูมนตรี ตราโมท จึงได้หลอมรวมโองการทั้งสองฉบับ บทใดมีเนื้อหาไม่ครบถ้วน ก็แต่งขึ้นใหม่จนสมบูรณ์ เช่น ในบทถวายเครื่องสังเวท ของเดิมเชิญแต่ครูเทวดาที่เอ่ยนาม ท่านจึงได้เพิ่มเติมอีกเล็กน้อยเพื่อเชิญครูทั้งหลายด้วย นอกจากนี้ท่านได้ปรับแต่งถ้อยคำให้กระชับขึ้น มีลักษณะเป็นกึ่งร้อย ใส่คำเชื่อม และใช้คำสัมผัสให้อ่านคล้องจองกัน จึงง่ายแก่การจดจำสำหรับผู้อ่านโองการ และยังเพิ่มความไพเราะ น่าฟัง และง่ายแก่การว่าตาม (สิริชัยชาญ พิกจำรุณ, สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม 2539) ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า คำกล่าวโองการฉบับใหม่นี้เป็นสื่อที่ดีที่จะช่วยน้อมนำให้ผู้เข้าร่วมพิธีมีจิตสำรวมตั้งมั่นระลึกถึงคุณของครูบาอาจารย์ทั้งหลายเป็นลำดับไปจนเสร็จสิ้นพิธีการ สะท้อนให้เห็นว่า ครูมนตรี ตราโมท ได้พัฒนาสร้างสรรค์ผลงานที่ทรงคุณค่าให้เกิดขึ้นแก่วงการดนตรีไทยอีกชิ้นหนึ่ง ซึ่งยังคงรักษาส่วนสำคัญของแบบแผนเดิมไว้ได้อย่างดี



## 6.5 การถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท ด้านการประกอบพิธีไหว้ครู

สิ่งที่ครูมนตรี ตราโมท ได้ถ่ายทอดให้แก่ผู้สืบทอดในกลุ่มผู้ประกอบพิธีไหว้ครูคนไทย ที่สำคัญมี 3 เรื่อง ดังนี้คือ

1. การเตรียมการไหว้ครูคนไทย
2. ขั้นตอนการประกอบพิธีไหว้ครู
3. ข้อควรประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

### 6.5.1 การเตรียมการไหว้ครูคนไทย

ในการจัดพิธีไหว้ครูคนไทยแต่ละครั้ง จะต้องมีการเตรียมการล่วงหน้าให้พร้อม การเตรียมการแต่ละอย่างโบราณจารย์ได้กำหนดไว้เป็นแบบแผนที่มีความละเอียดอ่อนและประณีตมาก ผู้จัดพิธีต้องมีความรู้ ถึงปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดและพิถีพิถัน เพื่อมิให้มีสิ่งใดๆขาดตกบกพร่อง มิฉะนั้นแล้ว เชื่อว่าจะเกิดผลร้ายแก่ครูผู้สอนและแก่ศิษย์เอง

ในฐานะที่ตนตรี ตราโมท ได้ติดตามครูมนตรี ตราโมท และทำหน้าที่ผู้ช่วยผู้ประกอบพิธีไหว้ครูมาเป็นเวลาหลายปี ท่านได้เรียบเรียงเรื่อง การเตรียมการไหว้ครูคนไทย (ตนตรี ตราโมท, 2537: 9-11) ตามแบบแผนที่ครูมนตรี ตราโมท บัดถือมาโดยตลอด ซึ่งแบ่งออกเป็น 6 หมวด คือ

1. พิธีสงฆ์
2. สถานที่ประกอบพิธีไหว้ครู
3. อุปกรณ์
4. บุคลากร
5. เครื่องสังเวยและเครื่องบูชา
6. การเตรียมผู้รับการครอบ

ตั้งรายละเอียดในภาคผนวก ก

### 6.5.2 ขั้นตอนการประกอบพิธีไหว้ครุคนครีไทย

ครุมนตรี ตราโมท (2537: 3-4) ได้กล่าวถึงการประกอบพิธีไหว้ครุ คนครีไทยว่า เนื่องจากไทยเราเป็นพุทธมามกะ พิธีไหว้ครุจึงมักจะเริ่มด้วยพิธีสงฆ์ก่อน คือ ในวันพุธตอนเย็นจะมีพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ รุ่งเช้าวันพฤหัสบดีถวายอาหารบิณฑบาต เมื่อพระสงฆ์ เสร็จภัตกิจแล้วจึงจะเริ่มพิธีไหว้ครุ แต่พิธีสงฆ์นี้ไม่ได้อยู่ในระเบียบว่าจะต้องมี บ้านโคหรือ คณะใดไม่สะดวกจะไม่มีก็ได้ คือ เริ่มด้วยการไหว้ครุในวันพฤหัสบดีที่เดียวซึ่งจะต้องทำในตอนเช้า สถานที่ประกอบพิธีไหว้ครุควรมีที่กว้างพอที่ศิษยานุศิษย์และผู้ร่วมพิธีจะนั่ง สิ่งที่จะตั้งสำหรับไหว้ จะต้องมีการตั้งพระพุทธรูปและเครื่องบูชาพร้อมไว้ทางหนึ่ง ส่วนอีกทางหนึ่งจัดตั้งเครื่องคนครีไทย ต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบและสวยงาม โดยไม่ต้องจัดเป็นวง และจะต้องมีตะโพนลูกหนึ่งตั้งอยู่ด้วย โดยตั้งสูงกว่าสิ่งอื่น เพราะในทางคนครีไทยถือว่า ตะโพนสมมติแทนองค์พระปรคนธรรพ แต่ถ้าจะมีหน้าโขนตั้งด้วยก็ได้

หน้าโขนที่ควรจะต้องตั้งก็คือหน้าฤาษี พระปรคนธรรพ พระวิสุกรรม พระปัญจสิขร พระพิราพ แต่ถ้าจะเพิ่มหน้าพระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม พระคเณศ อีกด้วยก็ยิ่งดี

ส่วนเครื่องบูชากระบายวช ก็มีดอกไม้ ธูป เทียน หัวหมู ไข่ เป็ด กุ้ง ปลา บายศรีปากชาม ขนมห่มแดง ต้มข้าว ผลไม้ต่าง ๆ หากว่าในพิธีนั้นไหว้พระพิราพด้วย ก็จะต้องมี เครื่องคียบอีกชุดหนึ่งเหมือนกับเครื่องสุกตั้งที่ได้กล่าวแล้ว เครื่องสิ่งเว่ยเหล่านี้จะเป็นคู่หรือ เพิ่มเติมอย่างไรก็ได้

อีกอย่างหนึ่งก็คือ ขันก้านล ซึ่งมีขันล้างหน้าใส่ดอกไม้ ธูป เทียน ผ้าขาวหรือ ผ้าเช็ดหน้า และเงินก้านล ซึ่งโบราณใช้ 6 บาท ถ้าจะมีปีพาทย์บรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประกอบ ด้วยก็ได้ แต่จะต้องมีขันก้านลเช่นเดียวกัน ให้ผู้บรรเลงปีพาทย์ครบทุก ๆ คนทั้งวง ครูผู้ทำพิธีจะต้องนุ่งขาวห่มขาว

หลังจากที่ได้จัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ ตั้งเครื่องสิ่งเว่ยบูชาครบถ้วนสมบูรณ์ ตามแบบแผนการประกอบพิธีไหว้ครุเรียบร้อยแล้ว จึงเริ่มเข้าสู่การประกอบพิธีไหว้ครุโดยลำดับ

ศิลป์ ตราโมท (2537: 29-32) ผู้ซึ่งได้รับครอบจากครุมนตรี ตราโมท ให้เป็นประธานผู้ประกอบพิธีไหว้ครุ ได้เรียบเรียงขั้นตอนของการประกอบพิธีไหว้ครุไว้ดังนี้

ประธานที่จัดให้มีการประกอบพิธีไหว้ครู จะเป็นผู้จัดรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ที่แท่นประดิษฐานพระพุทธรูป เมื่อจุดเสร็จแล้วจะมีผู้รับเทียนชนวนจากประธานงานมาให้ประธาน ในการประกอบพิธีหรือผู้อ่านโองการ

ประธานในการประกอบพิธี จุดเทียนชัย เทียนทอง เทียนเงิน ตามลำดับ และจุดธูปบูชาองค์ครูียเทพและเทพเจ้าแห่งการดนตรีและศิลปะทั่ว ๆ ไป

หลังจากจุดธูปเทียนกล่าวบูชาเทพแห่งศิลปะเสร็จแล้ว รับเทียนชนวนจากผู้ช่วยซึ่งยังมีได้ดับ นำมาจุดเทียนที่ขึ้นน้ำมันต์ และมอบเทียนชนวนนั้นนำไปให้ผู้เข้าร่วมในพิธีจุดธูปบูชา และขอพรขอความสำเร็จจากเทพโดยทั่วกัน ระหว่างที่บรรดาผู้ที่เข้าร่วมในพิธีจุดธูปเทียนบูชา นั้น ประธานในการประกอบพิธีก็จะกล่าวบทกถาท่าน้ำมันต์ไปพร้อม ๆ กัน เมื่อบรรดาผู้ที่เข้าร่วมในพิธีจุดธูปเทียนกล่าวอธิษฐานบูชาครูเสร็จแล้ว ผู้ช่วยในการประกอบพิธีนำดอกไม้ธูปเทียนมาวางบนที่ตั้งเครื่องดนตรีต่าง ๆ ที่ตั้งบูชาครู นำธูปมาปักบนเครื่องสังเวททุกเครื่อง เครื่องละ 1 ดอก จนครบถ้วน

ประธานในการประกอบพิธีจะเริ่มอ่านโองการบูชาครูนำไปให้บรรดาผู้ร่วมในพิธี กล่าวตาม ตามตำราที่ได้รับมอบจากครูอาจารย์มาโดยลำดับดังนี้

เริ่มด้วยบทกล่าวนำบูชาพระ 3 จบ เมื่อกล่าวจบแล้ว รวงปีพาทย์ที่จัดไว้ บรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประจำแต่ละบทหลังจากกล่าวนำจบ สำหรับบทบูชาพระนี้ กำหนดให้ บรรเลงเพลง "สาธการกลอง"

เมื่อบรรเลงจบเพลงแล้ว ประธานกล่าวชุมนุมเทวดาเฉพาะตนเอง มีด้องให้ กล่าวตาม ที่ขึ้นด้วย "สัศเคกาเม จรูเป าลา" เมื่อกล่าวจบแล้ว ดนตรีจะบรรเลงเพลง "ตระสันนิบาต"

ต่อไปประธานจะกล่าวนำถวายดอกไม้ ธูปเทียน 3 จบ ดนตรีบรรเลงเพลง "พราหมณ์เข้า"

บทต่อไป ประธานกล่าวนำขอพรพระรัตนตรัยและบุพพการี ซึ่งความในบทที่เป็นโองการนี้กล่าวถึง คุณพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ คุณบิดรมารดา คุณของพระราชา คุณพระอุปฌาย์ คุณครู เป็นต้น ขอให้พ้นจากเคราะห์โรคภัยทั้งปวง บทนี้กล่าวนำเพียง ครั้งเดียว ดนตรีบรรเลงเพลง "โหมโรง" (ชุดเพลงโหมโรงเย็น)

เมื่อบรรเลงจบชุดใหม่โรงแล้ว ประธานกล่าวนำให้พระและเทพเจ้า ความ  
ในบทโองการกล่าวบูชาพระชินศรี บูชาพระอิศวร พระนารายณ์ และเทพต่าง ๆ เพื่อขอให้มีความ  
ความร่วมเป็นสุขทั่วหน้ากัน เมื่อผู้เข้าร่วมพิธีกล่าวตามจบ 3 ครั้ง ดนตรีบรรเลงเพลง  
"พระนารายณ์บรรทมสินธุ์" เพลง "บาทสกุณี" และ เพลง "โคมเวียน" 3 เพลงติดต่อกัน

บทที่ประธานจะกล่าวนำบูชา เป็นบทไหว้เทพเจ้าแห่งดนตรี หมายถึง องค์  
ศุริยเทพ คือ พระวิสสุกรรม พระปิณฺธุสิจร และพระปรคนธรรพ กล่าวบูชาบทนี้ 3 ครั้ง ดนตรีจะ  
บรรเลงเพลง "พระปรคนธรรพ" และเพลง "เสมอเถร"

บทต่อไป ประธานกล่าวนำบทเชิญเทพดาให้มาสถิตย์ยังปริมณฑลพิธี กำหนด  
เสนับตัญไร ทุกข์โศกโรครภัย ตลอดจนอุปัทวันตราย ให้สลายไปสิ้น เมื่อจบบท 3 ครั้งแล้ว ดนตรี  
บรรเลงเพลง "ตระเชิญ" (เพื่อประกอบกิริยาการเสด็จมา)

ต่อไปเป็นบทโองการเชิญองค์พระพิราพ ก่อนที่ประธานจะกล่าวนำโองการเชิญ  
ทุกคนต้องตั้งนม 3 จบ เมื่อประธานกล่าวนำจบ 3 ครั้ง ดนตรีบรรเลงเพลง "องค์พระพิราพ  
เต็มองค์"

การกล่าวนำโองการบูชาครุฑมหัศจรรย์ขึ้นตอนในการกล่าวบูชาเพียงนี้

ต่อไปนี้เป็นขั้นตอนที่จะ เคาริบมถวาย เครื่องสังเว

เริ่มด้วยการรินเหล้าใส่แก้ว (เปิดขวดไว้) จุดบุหรี่ถวาย เอาน้ำจิ้มทาเครื่อง  
สังเวจ่าพวกหัวหมู เปิด ไข่ กุ้ง ปู ปลา ทุกชิ้น ปอกเปลือกผลไม้ทุกชนิด (ไม่ต้องทุกผล) เมื่อจัด  
ทำที่กล่าวมานี้เสร็จสิ้นแล้ว ประธานให้ทุกคนตั้งนม 3 จบ และกล่าวนำว่าด้วยการถวาย  
เครื่องสังเวบทละ 3 จบ เสร็จสิ้น ดนตรีบรรเลงเพลง "นั่งกิน" และเพลง "เช่นเหล้า"  
(ประกอบกิริยาการเสวยเครื่องสังเวของบรรดาเทพและครูที่เชิญมา)

เมื่อจบเพลงนั่งกินและเพลงเช่นเหล้าแล้ว รอเพียงระยะหนึ่ง ประธานจะ  
กล่าวนำลาเครื่องสังเว โดยให้ทุกคนตั้งนม 3 จบ แล้วประธานกล่าวนำลาเครื่องสังเว  
3 จบ ดนตรีบรรเลงเพลง "ทราหมณ์ออก" และเพลง "เสมอเข้าที่"

ต่อไปนี้เป็นผู้ประกอบพิธีด้วยการสักการะบูชาเทพและบูรพคณาจารย์  
ทางดุริยางคศิลป์และคีตศิลป์ ด้วยการกล่าวบูชาในบทคาถาโปรยข้าวตอกดอกไม้ ดนตรีจะบรรเลง  
เพลง "โปรยข้าวตอก" ประธานจะโปรยข้าวตอกดอกไม้ไปที่เศียรเทพ เครื่องบรรเลง และ

เครื่องสังเวทที่ตั้งไว้ เมื่อเสร็จการโปรยข้าวตอกดอกไม้ ประชาชนจะประพรมน้ำมนต์สักการบูชา  
 เคียงเทพ ขึ้นตอนนั้นดนตรีจะบรรเลงเพลง "มหาชัย" ประชาชนเจิมแป็งกระแจะที่เคียงเทพจนครบ  
 เจิมที่ตะโพนที่ตั้งบูชา จากนั้นจะเจิมเครื่องดนตรีที่ตั้งบูชาไว้

หลังจากประกอบพิธีเจิมเครื่องตั้งบูชาแล้ว พิธีการต่อไปคือ พิธีเจิมหน้า และ  
 พิธีครอบครุคนครี เพื่อเรียนรู้เครื่องดนตรีและศึกษาเพลงหน้าพาทย์ตามลำดับของเพลง

ผู้ที่เข้าร่วมในพิธีนั้น จะแบ่งเป็น 2 จำพวก คือ พวกที่ผ่านการครอบมาแล้ว  
 เพียงแต่เข้าร่วมพิธีไหว้ครุเท่านั้น กับอีกจำพวกคือ ผู้ที่ประสงค์จะเข้าพิธีครอบ

ผู้เข้าร่วมพิธีอย่างเดียว ไม่ต้องมีอุปกรณ์สำหรับเข้าพิธีครอบ (ขันเครื่องก้านล)  
 จะเข้ารับการประพรมน้ำมนต์ เจิมหน้า และรับดอกไม้ทัดหู (ใบเงิน ใบทอง ใบนาค หญ้าแพรก)  
 เมื่อหมดพิธีนี้แล้ว ก็จะเป็นพิธีครอบ

#### พิธีครอบ

ครอบ หมายถึง การประสิทธิ์ประสาทวิทยากรหรืออนุมติให้เริ่มเรียนวิชาใน  
 ชั้นนั้น ๆ ได้ วิธีการครอบบ่อมแล้วแต่กรณีของศิลปะนั้น ซึ่งอาจไม่เหมือนกัน ในศิลปะดนตรีไทยถือ  
 ว่าปีพาทย์เป็นหลักสำคัญของดนตรีทั้งหลาย จึงครอบด้วยเครื่องดนตรีในวงปีพาทย์ การครอบของ  
 การเรียนปีพาทย์นั้น จึงมีขั้นตอนเป็นลำดับไป เหมือนการเรียนวิชาสามัญ เป็นประถม มัธยม อุดม  
 (มนตรี ตราโมท, 2537: 4)

ศิลป์ ตราโมท (2537: 32-34) ได้อธิบายเกี่ยวกับขั้นตอนของพิธีครอบดังนี้

พิธีครอบจะแตกต่างกันตามความประสงค์ของผู้เข้าพิธีครอบ จะเรียน  
 เครื่องดนตรีและเพลงหน้าพาทย์ระดับไหน

การเข้ารับการครอบ ลำดับแรก จะเป็นพวกที่เรียนเครื่องสายและคีตศิลป์  
 (ขับร้อง) เริ่มด้วยการเข้ารับการประพรมน้ำมนต์ เจิมหน้า และรับดอกไม้ทัดหู จากนั้นผู้เข้ารับ  
 การครอบก็จะมอบขันก้านลแก่ประธานที่ประกอบพิธี เมื่อรับขันก้านล ประธานจะกล่าวโองการ  
 ด้วยตนเองเป็นความหมายที่ว่า "จะขอรับไว้เป็นศิษย์ทางดุริยางคศิลป์และคีตศิลป์ตั้งแต่นี้ จงมี

แต่ความสุขความเจริญต่อไป" เมื่อจบบทและรับขันทานจากศิษย์ไปแล้ว ก็จะใช้สิ่งวางบนศีรษะ ผู้รับ พร้อมทั้งกล่าวคาถากำกับเป็นความหมายให้มีความเจริญในทางศุภวิบากศีลและศีลศีล ให้มีความทรงจำแม่นยำ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความสามารถก้าวหน้าต่อไป เป็นอันเสร็จพิธีการครอบสำหรับผู้ที่เรียนเครื่องสายและคีตศิลป์

ต่อไปเป็นผู้ที่เรียนปีพาทย์ ขั้นตอนของพิธีการครอบ ขั้นต้น เข้ารับการประพรมน้ำมนต์ เจิมหน้า รับดอกไม้ทัดหู มอขันทานแก่ประธานประกอบพิธี (เหมือนพวกแรก) จากนั้นจะแยกวิธีการครอบออกไปดังนี้

ผู้ที่เรียนปีพาทย์ จำพวกทำทำนอง จะเข้าไปนั่งในวงมโหรี

ผู้ที่เรียนปีพาทย์ จำพวกเครื่องหนัง จะนั่งที่ตะโพน

ประธานในการประกอบพิธีจะจับมือผู้เป็นศิษย์ให้ตีมโหรีวงใหญ่ ตีตะโพนวรรคแรกของเพลงนั้น ๆ 3 ครั้ง และว่าคาถาประสิทธิ ซึ่งจะเปลี่ยนคำอธิษฐานตามเพลงนั้น ๆ ส่วนวิธีการเหมือนกันทุกขั้นตอน

ลำดับการครอบของการเรียนปีพาทย์ มีดังนี้

ขั้นที่ 1 เพลงสาธุการ ประธานถือไม้ตีมโหรีพนมมือบนศีรษะผู้รับกล่าวคาถาเป็นความหมายว่า "ข้าพเจ้าขอจับมือให้เริ่มตีเพลงสาธุการ เมื่อฝึกหัดศุภวิบากศีลสืบไป จงมีความทรงจำแม่นยำ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความสามารถยิ่ง ๆ ขึ้นไป" เสร็จแล้วจับมือให้ศิษย์ตีเพลงสาธุการวรรคขั้นต้น 3 ครั้ง เป็นอันเสร็จพิธี

การครอบในขั้นนี้เป็นการครอบอย่างย่อ เมื่อครอบแล้ว ถือว่าศิษย์ผู้นั้นเป็นอันเริ่มเรียนปีพาทย์ต่อไปได้ โดยต่อเพลงสาธุการต่อไปจากผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้จนจบ แล้วก็เรียนเพลงในชุดโหมโรงเย็น ซึ่งยกเว้นเพลงตระไว้เพลงหนึ่ง และเรียนเพลงอื่น ๆ ต่อไปตามแต่ครูจะเห็นสมควร (มนตรี ตราโมท, 2537: 5)

ขั้นที่ 2 จับมือให้เรียนเพลงตระโหมโรง ประธานจับมือศิษย์ให้ตีเพลงตระโหมโรง วรรคขั้นต้น 3 ครั้ง ใช้คาถาวิธีปฏิบัติเช่นเดียวกับเพลงสาธุการ

การครอบในขั้นที่ 2 นี้ก็คือ เมื่อศิษย์เรียนเพลงโหมโรงเย็นจบแล้ว และเริ่มเรียนเพลงตระโหมโรง ซึ่งได้เว้นไว้เมื่อเรียนขั้นแรก (มนตรี ตราโมท, 2537: 5)

ขั้นที่ 3 จับมือให้เรียนเพลงโหมโรงกลางวัน ประธานจับมือศิษย์ให้ตีเพลง  
กระบองกัน วรคเริ่มต้น 3 ครั้ง เพราะเพลงในชุดโหมโรงกลางวัน ถือว่าเพลงกระบองกันเป็น  
เพลงสำคัญ (มนตรี ตราโมท, 2537: 6)

ขั้นที่ 4 จับมือให้เรียนเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง ประธานจับมือศิษย์ให้ตีเพลง  
บาทสกุณี วรคเริ่มต้น 3 ครั้ง เพราะถือว่าเพลงบาทสกุณีเป็นเพลงสำคัญในประเภทหน้าพาทย์  
ชั้นสูง (มนตรี ตราโมท, 2537: 6)

ขั้นที่ 5 จับมือให้เรียนเพลงองค์พระพิราพ ประธานจับมือศิษย์ให้ตีเพลง  
องค์พระพิราพ วรคเริ่มต้น 3 ครั้ง ซึ่งขั้นนี้เป็นขั้นสูงสุด

การครอบในขั้นที่ 5 นี้ ยังมีแบบแผนประเพณีบัญญัติไว้อีกว่า ผู้ที่จะ  
เข้ารับการครอบจะต้องมีคุณสมบัติดังนี้

- ก. ผ่านการศึกษาเพลงมาครบทั้ง 4 ขั้นตั้งกล่าวมาแล้ว
- ข. ควรเป็นผู้ที่มีวิบุตยสูง คือ อายุ 30 ปีขึ้นไป
- ค. ได้ผ่านการอุปสมบทมาแล้วอย่างน้อย 1 พรรษา
- ง. ได้รับพระบรมราชานุญาต (ในกรณีที่มีการขาดตอน ครูมิได้  
ครอบให้แก่ผู้ใดสืบทอดไว้เลย จึงจะขอพระบรมราชานุญาตจัดพระราชพิธีและพระราชทานครอบ)

เมื่อศิษย์ได้จับมือตั้งมองวงใหญ่ขึ้นใจแล้ว ก็จะต่อเพลงในขั้นนั้นกับผู้ใดก็ได้ไป  
จนจบเพลง และสามารถจะไปปฏิบัติเครื่องดนตรีอย่างอื่นได้ทั่ว ๆ ไป ไม่ว่าจะเป็นระนาด ปี่  
ตะโพน กลอง ได้ทั้งนั้น ซึ่งผู้เรียนตะโพน ครูจะจับมือให้ตีตะโพนแทนนึ่งก็ได้ ส่วนการครอบ  
เครื่องดนตรีอย่างอื่น เช่น สีซอ ดิดจะเข้ เป่าปี่ เป่าขลุ่ย เหล่านี้ ตลอดจนการจับร้องด้วย ซึ่ง  
มิได้ับรรเลงหน้าพาทย์ต่าง ๆ เหมือนปี่พาทย์ สิ่งใดที่พอจะจับมือได้ เช่น ซอ จะเข้ ครูอาจจับมือ  
ให้ตี หรือดิดก็ได้ โดยใช้เพลงประเภทที่เครื่องดนตรีนั้นใช้บรรเลง หรือจะใช้ฉิ่งครอบที่ศีรษะของ  
ศิษย์ผู้นั้นก็ได้ การใช้ฉิ่งครอบที่ศีรษะนี้ ใช้ได้แก่การครอบเรียนดนตรีทุกอย่างที่ไม่สะดวกในการ  
จับมือ (มนตรี ตราโมท 2537: 6)

นอกจากการครอบเพื่อขออนุญาตเรียนดนตรีทั้งปี่พาทย์ เครื่องสาย คีตศิลป์  
ตั้งได้กล่าวแล้วข้างต้น ยังมีการครอบอีก 2 ลักษณะ คือ (สิริรัชชางกูร พิศาลวง, สัมภาษณ์)

2 สิงหาคม 2539)

1. การครอบเพื่อรับมอบสิทธิในการเป็นครู ผู้ที่จะรับครอบระดับนี้จะต้องได้รับอนุญาตจากผู้สอนและประธานผู้ประกอบพิธีไหว้ครูก่อน จึงจะเข้าพิธีครอบได้ ประธานผู้ประกอบพิธีจะมอบไม้ตีซึ่งมีควมกันด้วยดิ่งให้แก่ผู้รับครอบ พร้อมกับว่าคาถาประสิทธิ์ด้วย

ปัจจุบันมีการจัดการศึกษาด้านดนตรีไทยในสถาบันการศึกษาหลายแห่ง จึงอนุโลมให้นักดนตรีที่มีคุณสมบัติพร้อมที่จะรับหน้าที่เป็นครูสอนวิชาดนตรีไทยได้รับครอบเพื่อรับสิทธิในการเป็นครูต่อไป ส่วนในวิทยาลัยนาฏศิลป์ จะกำหนดให้นักเรียนที่กำลังศึกษาด้านดุริยางคศิลป์ และคีตศิลป์ชั้นปีสุดท้าย เข้าพิธีครอบเพื่อรับมอบสิทธิในการเป็นครู

2. การครอบเพื่อให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครู ตามธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติมานั้น ผู้ที่จะรับครอบระดับสูงสุดนี้จะต้องถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติครบถ้วนหลายประการดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และจะต้องขออนุญาตต่อครูผู้ประกอบพิธีไหว้ครูก่อน เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว ผู้ที่จะรับครอบจะต้องเป็นผู้จัดเตรียมพิธีไหว้ครูด้วยทุนทรัพย์ของตนเอง แล้วเชิญครูผู้ประกอบพิธีมากระทำพิธี ท่านก็จะมอบสมุดโองการไหว้ครู พร้อมกับว่าคาถาประสิทธิ์ให้แก่ผู้รับครอบ

สุดท้ายเมื่อเสร็จขั้นตอนการครอบแก่ศิษย์ทุกคนแล้ว ประธานจะกล่าวลาครูอาจารย์ขอสมาธิในสิ่งผิดพลาด และขอความเป็นสิริมงคล จงมีมาสู่สถานที่ สู่สถาบันที่จัดพิธีกรรมนี้ สู่ศิษยานุศิษย์ และผู้เข้าร่วมในพิธีนี้โดยทั่วกัน

ดนตรีบรรเลงเพลง "เชิด" และเพลง "กราววรา" หรือจะเรียกเพลงกราววราก่อนแล้วเชิดก็ได้ เป็นอันเสร็จพิธีไหว้ครูดนตรีไทยอย่างมีพิธีรีตอง

ส่วนเครื่องสังเวดต่าง ๆ ในพิธีไหว้ครู เมื่อลาเครื่องแล้ว ให้ตัดแบ่งเครื่องสังเวดทุกชนิดอย่างละเอียดละออ ทั้งดิบและสุก ใส่กระทง 4 กระทง นำไปวางไว้ตามมุมทั้งสี่ของสถานที่ พร้อมกล่าวคำเชิญให้ผู้ติดตามครูที่ไม่สามารถเข้ามาในบริเวณพิธีได้ ตลอดจนบริวารทั้งหลายได้ลิ้มรสอาหารหวานต่าง ๆ ด้วย สำหรับเครื่องสังเวดทั้งหมดนี้เป็นสิทธิของผู้เป็นประธานประกอบพิธี ถ้าบรรดาศิษยานุศิษย์ประสงค์จะนำไปประกอบอาหารสำหรับรับประทานเพื่อความเป็นมงคลก็กล่าวขอจากประธานโดยตรง บางแห่งจะนำของสุกบางส่วนไปจัดทำอย่างดีสำหรับให้ประธานนำกลับไปด้วย ส่วนเงินก่านั้น แต่โบราณผู้มีจิตศรัทธาจะนำไปใส่ใน



ชั้นกานกลางของประธานผู้ประกอบพิธีเป็นจำนวนเท่าไรก็ได้แต่ต้องให้หลักหน่วยเป็นจำนวนหก เช่น 366 บาท 1,006 บาท เป็นต้น ประธานจะต้องนำเงินเหล่านี้ไปทำบุญส่วนหนึ่ง ส่วนที่เหลืออยู่คลุณีจของท่าน จะนำไปใช้จ่ายอย่างไรก็ได้ บางท่านก็เก็บรวบรวมไว้สร้างกุศลเสริมสร้าง บารมีต่อไป เช่น สร้างพระ สร้างเหรียญแจก บริจาคเป็นเงินทุนการศึกษาสำหรับเด็กยากจน เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศรัทธาของแต่ละคน ของท่านอื่น ๆ ก็รวบรวมนำไปถวายวัด (สิริชัยชาญ พิกจำรัฐ, สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม 2539)

จากที่ได้กล่าวข้างต้นมาทั้งหมดนั้น เป็นขั้นตอนของการประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ตามที่ครูมนตรี ตราโมท ได้ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเป็นประจำ จะเห็นได้ว่า โดยหลักการ ท่านดำเนินรอยตามครูโบราณที่ได้บัญญัติไว้ทุกประการ มีเพียงรายละเอียดบางประการในทางปฏิบัติที่ท่านได้ปรับปรุง สร้างสรรค์ขึ้นใหม่อย่างสมเหตุผล สามารถสรุปได้ดังนี้คือ

1. คำกล่าวโองการบูชาครู ท่านได้เรียบเรียงคาถาแต่ละบทให้อ่านง่าย กล่าวได้ตามก๊วย มีความไพเราะ น่าฟัง สื่อความหมายได้ครบถ้วน และยังทำให้จิตของผู้เข้าร่วมพิธีตั้งมั่นแน่วแน่ไปจนเสร็จสิ้นพิธีได้
2. การบรรเลงปี่พาทย์ประกอบพิธีไหว้ครู สมัยโบราณกาลก่อนไม่เคยมี เพิ่งจะมีขึ้นในสมัยหลัง ซึ่งพูนพิศ อมาตยกุล (2535: 28) สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 ถึง 8 ของกรุงรัตนโกสินทร์ กลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติว่าจะต้องมีการบรรเลงปี่พาทย์ระหว่างทำพิธี ทั้งนี้เพื่อให้เสียงดนตรีเป็นสัญญาณเตือนจิตใจของผู้ร่วมพิธีทุกคนให้โน้มระลึกถึงครูด้วยอาการเคารพและสำรวม เพราะเพลงที่นำมาบรรเลงนี้เป็นเพลงชั้นสูงที่เรียกว่า เพลงหน้าพาทย์ เป็นเพลงที่มีท่วงทำนองสง่างามเกรงขาม ถือเป็นเพลงศักดิ์สิทธิ์ เป็นสัญลักษณ์แทนองค์เทพผู้ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งนับเนื่องเป็นครูแห่งศิลปิน เมื่อศิลปินจะร้อง จะรำ หรือจะบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ มักจะทำการคารวะด้วยความนอบน้อมก่อนทุกครั้งไป เทพแต่ละองค์จะมีเพลงประจำองค์ จะอัญเชิญเทพองค์ใดก็บรรเลงเพลงประจำองค์เทพนั้น ๆ และกำหนดหมายรู้จากเพลงที่กำลังบรรเลงว่า องค์เทพนั้น ๆ กำลังเสด็จมา ณ บริเวณพิธีแล้ว (ประสิทธิ์ ถาวร, 2532: 4) ฉะนั้นเมื่อปีพาทย์บรรเลงขึ้นมาครั้งใด ก็มักทำให้ผู้ที่ร่วมพิธีทั้งหลายรู้สึกขนลุกด้วยความพิศมิตี และต่างก็รู้สึกว่าเป็นพิธีนั้นศักดิ์สิทธิ์เป็นจริง เป็นจริงขึ้นมาทันที

การเรียกเพลงหน้าพาทย์ในพิธีนี้ เป็นสิทธิของผู้ประกอบพิธีไหว้ครู แต่ละท่านจะเรียกเพลงใดก็ได้ จึงมีความแตกต่างกันออกไป ครูมนตรี ตราโมท ได้กำหนดเพลงหน้าพาทย์กำกับคาถาแต่ละบทไว้ โดยที่ท่านมิได้เขียนระบุไว้ในตำรา อาทิ เพลงเสมอเถร สำหรับเชิญพระภคฤๅษีหรือพ่อแก่ เพลงหน้าพาทย์ต่าง ๆ ที่ท่านเรียกในพิธีได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

3. ในพิธีเจิม เพื่อความเป็นสิริมงคลนั้น วิธีเจิมโดยทั่วไปนิยมใช้น้ำมันที่เจิมที่หน้าผาก การใช้น้ำมันที่นี้อาจจะเป็นเพราะว่าหนักมากกว่าน้ำมันอื่น ๆ แต่ตามความเชื่อของชาวอินเดีย การใช้น้ำมันแต่ละน้ำมันการเจิมนั้นมีความหมายแตกต่างกัน (ไหว้ครูดนตรีไทย, 2537: 39) ดังนี้คือ

- 3.1 นิ้วหัวแม่มือ เป็นนิ้วที่ดีที่สุด ดังเช่นการแต่งงานของชาวอินเดีย เจ้าสาวจะได้รับการเจิมหน้าด้วยนิ้วหัวแม่มือ เป็นต้น เรียกนิ้วนี้ว่า บัทมัง
- 3.2 นิ้วชี้ ใช้นิ้วชี้สำหรับเวลาโกรธ เรียกนิ้วนี้ว่า วิโรธมัง
- 3.3 นิ้วกลาง เป็นนิ้วที่มีความหมายเป็นกลาง ๆ ไม่แสดงคุณและโทษอย่างใด
- 3.4 นิ้วนาง เป็นนิ้วที่มีความหมายในความคิดและความสวยงาม เรียกนิ้วนี้ว่า กัลยาณ
- 3.5 นิ้วก้อย เป็นนิ้วที่มีคุณน้อยที่สุด เปรียบเสมือนเด็ก เรียกนิ้วนี้ว่า บัจฉิม

ฉะนั้นในการเจิมให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ครูมนตรี ตราโมท จึงเลือกใช้นิ้วที่มีความหมายในการให้คุณด้านความคิดความงาม คือ นิ้วนาง แต่นิ้วนางเป็นนิ้วที่มีกำลังน้อย ท่านจึงเลือกนิ้วหัวแม่มือ ซึ่งเป็นนิ้วที่ให้คุณอย่างดีเลิศ เข้าประกบกับนิ้วนางและแป็งกระแจะสำหรับเจิมหน้า ทำให้เกิดความหมายรวมว่ามีความดีงามอย่างยอดเยี่ยม อันนี้ก็สะท้อนให้เห็นว่า แม้จะเป็นคติความเชื่อหรือวัฒนธรรมของต่างชาติ แต่ครูมนตรี ตราโมท รู้จักเลือกและนำมาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมทางดนตรีของไทย

ในขณะที่เจิมนั้น โดยทั่วไปนิยมเจิมเป็นรูปจุด 3 จุด และอาจจะไม่มีคาถากำกับ แต่สำหรับครูมนตรี ตราโมท จะเขียนเป็นอักษรลงบนหน้าผาก พร้อมกับกล่าวคาถากำกับไปด้วย (สิริชัยชาญ พักจำรูญ, สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม 2539) วิธีการเจิมในลักษณะนี้ ท่านต้องตั้งใจแน่วแน่ เป็นสมาธิอย่างดี จึงเชื่อได้ว่าความเป็นสิริมงคลย่อมบังเกิดแก่ศิษย์อย่างแน่นอน

อันนี้ก็สะท้อนให้เห็นถึงความละเอียดประณีตทั้งทางกายและทางจิตของท่านที่ท่านได้ตั้งใจกระทำเพื่อศิษย์อย่างแท้จริง

4. ในพิธีครอบ สมัยก่อนคาถาประสิทธิ์ในการครอบแต่ละครั้งนั้น ครูจะอนุญาตให้ต่อเพลงหน้าพาทย์ได้เฉพาะเพลงที่ครูระบุเท่านั้น ครูมนตรี ตราโมท ได้ปรับปรุงคาถานี้เพิ่มเติมเล็กน้อย เท่ากับเป็นการอนุญาตให้ผู้ได้รับครอบมีโอกาสต่อเพลงหน้าพาทย์ได้มากเพลงขึ้นกว่าเดิม เป็นการเปิดกว้างสำหรับผู้ไม่รู้จะได้ศึกษาเพิ่มเติมยิ่งขึ้น

กรณีและผู้เข้ารับการครอบเป็นพวกที่เรียนเครื่องสายและคีตศิลป์ ท่านเป็นผู้ริเริ่มใช้ฉิ่งครอบด้วยการวางฉิ่งบนศีรษะผู้รับ การใช้ฉิ่งครอบที่ศีรษะนี้ ใช้ได้กับการครอบเรียนดนตรีทุกอย่างไม่สะดวกในการจับมือ

กรณีที่มีผู้เข้ารับการครอบแบบเดียวกันเป็นจำนวนมาก หากครอบเป็นรายบุคคลจะต้องใช้เวลานานเกินไป ท่านจึงใช้วิธีครอบหมู่ ครั้งละประมาณ 10-20 คน โดยใช้สายสัญญาณทั่วทั้งฉัวยาวรตล้อมไว้ และท่านจะครอบประสิทธิ์ประสาทแก่ผู้ที่อยู่ตรงกลางของวงสายสัญญาณเพียงคนเดียว คนอื่นที่อยู่วงสายสัญญาณให้จับสายสัญญาณ ตั้งสมาธิ ให้นึกน้อมว่ามีครูอยู่บนศีรษะของตน และขอพระจากครู ท่านให้ทำดังนี้ถือเสมือนว่าได้รับครอบแล้วเช่นกัน แสดงให้เห็นว่า ท่านได้นำพิธีกรรมที่พระสงฆ์นิยมปฏิบัติกันมาปรับใช้ในพิธีไหว้ครู วิธีนี้ทำให้ท่านสามารถครอบได้รวดเร็วและไม่เหน็ดเหนื่อยจนเกินไปเนื่องจากท่านชราภาพมากแล้ว แต่ถ้าผู้ประกอบพิธีไหว้ครูมีสุขภาพดี ท่านเห็นควรให้ครอบเป็นรายบุคคล

ดังนั้น จะเห็นได้ชัดว่า ครูมนตรี ตราโมท เป็นผู้มีความละเอียดอ่อนและประณีตทั้งทางกายและจิตต่อการประกอบพิธีแต่ละขั้นตอน ท่านมีความคิดสร้างสรรค์ในอันที่จะพยายามปรับปรุงแก้ไขให้ทุกสิ่งสมบูรณ์แบบ บังเกิดประโยชน์สูงสุดตามหลักการและเหตุผล สะท้อนให้เห็นถึงความตั้งใจของท่านที่มีต่อศิษย์โดยแท้จริง การประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ดังกล่าวถือได้ว่า เป็นแบบแผนเฉพาะของท่านเอง ซึ่งศิษย์จะต้องศึกษา เรียนรู้ให้เข้าใจลึกซึ้ง และดำเนินรอยตามท่านอย่างเคร่งครัดสืบไป

ส่วนการประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร หากไม่จำเป็นแล้ว ครูมนตรี ตราโมท ก็จะไม่รับหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธี เพราะถือว่า มีครูผู้ประกอบพิธีโขน-ละครหลายท่านอยู่แล้ว แต่หากจำเป็นต้องกระทำ ท่านจะยึดแบบแผนขั้นตอนตามที่ปรากฏในพระราชพิธีพระราชทานครอบ

ประธานประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2527 ซึ่งท่านได้รับพระราชทานครอบโขน-ละครเป็นคนแรกจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวันดังกล่าว การประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละครที่ครูมนตรี ตราโมท ได้กระทำมาเป็นประจำ มีเพียงแห่งเดียวเท่านั้น คือ ที่บ้านปลายเนิน (วังคลองเตย)

### 6.5.3 ข้อควรประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

จากการที่ครูมนตรี ตราโมท ผ่านประสบการณ์ในการประกอบพิธีไหว้ครูมานาน ทำให้ท่านได้เรียนรู้หลายสิ่งหลายประการในการประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสม เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง นอกจากท่านจะยึดถือปฏิบัติอย่างจริงจังแล้ว ยังได้กล่าวย้ำเตือนศิษย์ให้ประพฤติตามด้วย เช่น (ลิวชิษษาญ พักจำรุญ, สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม 2539)

6.5.3.1 การจัดพิธีไหว้ครู ให้กระทำในวันพฤหัสบดีเท่านั้น เพราะถือว่าเป็นวันครู ส่วนวันอื่นมิใช่วันครู ท่านจะไม่ประกอบพิธีโดยเด็ดขาด

6.5.3.2 การเตรียมตัวก่อนพิธีไหว้ครู ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูจะต้องเคร่งครัด อยู่ในศีลอย่างน้อย 3 วัน หรือ 5 วัน หรือ 7 วัน จะต้องฟังสวดมนต์เป็น รัยศีล ทำจิตมุ่งใส ชำระกายให้สะอาด ในวันไหว้ครูก็ควรถือศีลตลอดทั้งวันด้วย อันนี้เป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมา หากกระทำได้เช่นนี้แล้ว ก็เท่ากับเป็นการสร้างบารมีให้กับตนเอง สมกับเป็นผู้ที่ควรแก่การกราบไหว้ และยิ่งเชื่อว่าจะก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลในพิธีด้วย นอกจากนี้ยังเป็นผลดีทางสังคมที่ไม่ทำให้เกิดความเสื่อมศรัทธาขึ้นได้ ในการประพฤติปฏิบัติตนนั้น ท่านจะเน้นย้ำ กล่าวตักเตือนเรื่องการดื่มเหล้ามากเป็นพิเศษ ถ้าเลิกดื่มได้ก็ให้เลิกเลย ถ้าจำเป็นต้องดื่ม ก็ให้ดื่มแต่พอควร

6.5.3.3 การตั้งเครื่องสังเวย ต้องจัดสิ่งสำคัญให้ครบถ้วนถูกต้องตามแบบแผนโบราณกำหนดทุกครั้ง มิฉะนั้นผู้ประกอบพิธีจะเจ็บป่วยได้ จึงต้องระมัดระวังและพิถีพิถันเป็นพิเศษ

6.5.3.4 ระหว่างทำพิธีไหว้ครู ผู้เข้าร่วมพิธีทุกคนจะต้องจตุรุษเทียบบูชาครู และขอพรจากท่าน ห้ามบูชาด้วยรูปเทียนคืบที่ยังไม่ได้จุด หากสถานที่แห่งนั้นไม่อนุญาตให้จตุรุษเทียบ ก็ให้บูชาด้วยดอกไม้อย่างเดียว ไม่ต้องใช้รูปและเทียน มิฉะนั้นจะเกิดเหตุร้ายขึ้นได้ เพราะการบูชาด้วยรูปเทียนที่ยังไม่ได้จุด จะใช้กับผู้ตาย จึงไม่ควรใช้บูชาครู

ขณะทำพิธี ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูจะต้องกล่าวคำถวายเครื่องสังเวยให้เสร็จก่อนเวลาเที่ยงเสมอ จึงต้องคำนวณระยะเวลาให้ดี

6.5.3.5 หลังจากทำพิธีไหว้ครูเสร็จแล้วทุกครั้ง ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูจะต้องทำบุญตักบาตรอุทิศส่วนกุศลให้แก่ครูบาอาจารย์ทั้งหลาย คือ ครูเทวดาและครูมนุษย์ที่ล่วงลับไปแล้วและที่ยังมีชีวิตอยู่ ทั้งนี้ควรจะทำภายในวันรุ่งขึ้น หรืออย่างช้าไม่เกิน 1 อาทิตย์ หากทิ้งระยะนานมากเกินไป ผู้ประกอบพิธีจะเจ็บป่วยได้ เรื่องนี้ครูมนตรี ตราโมท ก็เคยเจ็บป่วยมาแล้ว

#### 6.5.4 ผู้สืบทอดในกลุ่มผู้ประกอบพิธีไหว้ครู

ในวงการดนตรีและโขนละคร ถือว่าการประกอบพิธีไหว้ครูเป็นงานที่สำคัญสูงสุดและมีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่ง บุคคลที่เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูหรือเป็นผู้อ่านโองการไหว้ครูจะได้รับการยกย่องและเคารพอย่างสูง ได้รับการยอมรับว่ามีอำนาจสูงสุดในการปกครองบุคคลในวิชาชีพให้ดำเนินไปอย่างมีระบบและเป็นไปตามระเบียบอันดี บุคคลนี้จะต้องเป็นผู้ที่ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ดีหลายประการ คือ มีวิยวุฒิ คุชวุฒิ คุชธรรม และบารมีอย่างครบถ้วน ดังนั้น การที่ครูมนตรี ตราโมท จะครอบประสิทธิ์ประสาทให้แก่ศิษย์คนใดบ้าง ท่านจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบถี่ถ้วนดีแล้ว โดยเฉพาะผู้นั้นจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรมอย่างแท้จริง สมกับที่จะได้รับการยกย่องเคารพนับถือ และเพื่อเป็นหลักประกันว่าผู้นั้นจะสามารถดำรง รักษา สืบทอดวัฒนธรรมทางดนตรีไทยนี้ไว้ได้ตลอดไป

ผู้ที่ได้รับการครอบประสิทธิ์ประสาทให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครู หรือผู้อ่านโองการในพิธีไหว้ครู จากครูมนตรี ตราโมท มี 3 รุ่น รวมทั้งสิ้น 8 คน คือ

รุ่นที่ 1 มี 1 คน คือ ครูประสิทธิ์ ถาวร โดยจัดพิธีไหว้ครูดนตรีไทยและครอบประสิทธิ์ประสาทให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ที่บ้านครูประสิทธิ์ ถาวร

รุ่นที่ 2 มี 2 คน คือ ครูศิลป์ ตราโมท (บุตรชาย) และ ครูสิริชัยชาญ หักจ่ารัฐ โดยจัดพิธีไหว้ครูดนตรีไทยและครอบประสิทธิ์ประสาทให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ที่บ้านโสมส่องแสง เมื่อวันพฤหัสบดีที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2524 ซึ่งเป็นวันครบรอบคล้ายวันเกิด 64 ปี ของนางพูนทรัพย์ ตราโมท ภรรยาของครูมนตรี ตราโมท

ต่อมา ครูมนตรี ตราโมท ได้ครอบประสิทธิ์ประสาททั้งสองท่านให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูจีน-ละคร ที่บ้านโสมส่องแสง เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 17 มิถุนายน พ.ศ.2536 ซึ่งเป็นวันครบรอบคล้ายวันเกิดของครูมนตรี ตราโมท

รุ่นที่ 3 มี 5 คน คือ ครูสังเวียร ทองคำ ครูบงยศ วรรณมาศ ครูรัฐพงศ์ ไสวศิริ ครูบุญช่วย ไสวศิริ และครูธงชัย ถาวร โดยจัดพิธีไหว้ครูดนตรีไทยและครอบประสิทธิ์ประสาทให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทย ที่บ้านโสมส่องแสง เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2537 ครูมนตรี ตราโมท (อ้างถึงใน ดนตรี ตราโมท, 2539: 225) ได้บอกแก่ผู้ได้รับครอบว่า "ให้ไปศึกษาหาความรู้ ท่องบ่นตำราที่ให้ และให้ประพฤติปฏิบัติตนให้ถูกต้อง เพื่อสร้างบารมีแก่ตนเองให้สมกับที่คนเขานับถือเรา"

ในการครอบรุ่นที่ 3 นี้ กรมศิลปากรเห็นความสำคัญของการสืบทอดเป็นอันมาก โดยได้ตั้งคณะกรรมการพิจารณาผู้ที่สมควรจะได้รับครอบประสิทธิ์ประสาทให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทย แล้วเสนอรายชื่อให้ครูมนตรี ตราโมท พิจารณาตัดสินอีกครั้งหนึ่ง จากนั้นกรมศิลปากรจึงได้ออกคำสั่งแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ ผู้ได้รับการแต่งตั้งทั้ง 5 ท่านได้ร่วมกันรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการจัดพิธีไหว้ครูและพิธีครอบดังเช่นที่ยึดถือปฏิบัติกันมา เป็นที่น่าสังเกตว่า ในจำนวน 5 ท่านนี้ มีทั้งข้าราชการสังกัดกรมศิลปากรและสังกัดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กล่าวคือ ครูสังเวียร ทองคำ จากวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ ครูบงยศ วรรณมาศ จากกองการสังคีต ครูรัฐพงศ์ ไสวศิริ จากวิทยาลัยนาฏศิลป์ (กรุงเทพฯ) ครูบุญช่วย ไสวศิริ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และครูธงชัย ถาวร จากวิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่

การที่ครูมนตรี ตราโมท ได้ครอบประสิทธิ์ประสาทให้แก่ศิษย์ถึง 3 รุ่น โดยเฉพาะในรุ่นที่ 3 นั้น สะท้อนให้เห็นว่า ท่านเป็นผู้เห็นการณ์ไกล และตั้งมั่นอยู่ในความไม่ประมาท เพราะหลังจากการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองแล้ว การดนตรีไทยและนาฏศิลป์ซบเซาลงไปเป็นอย่างมาก แต่ด้วยพระบารมีแห่งองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีซึ่งสนพระทัยและเอาพระทัยใส่สนับสนุนกิจกรรมด้านนี้มาตลอด จึงทำให้ศิลปวัฒนธรรมแขนงนี้กลับเฟื่องฟูเป็นที่นิยมแพร่หลายมากขึ้น ดังนั้น หากผู้ประกอบพิธีดนตรีไทยมีจำนวนน้อย ก็ย่อมจะไม่เพียงพอกับความต้องการของวิทยาลัยและหน่วยงานต่าง ๆ ประการสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ อาจเกิดการขาดตอนในการสืบทอดขึ้นได้ ดังเช่นทางจีนละครเคยมีการขาดตอนผู้ประกอบพิธีไหว้ครูจีน-ละครมาแล้ว ท่านจึงได้พิจารณาคัดเลือกบุคคลที่สมควรจะได้รับมอบหน้าที่สำคัญสืบทอดจากท่าน

เพิ่มขึ้นอีก ทำให้มั่นใจได้ว่าแบบแผนของการประกอบพิธีไหว้ครูนี้จะได้รับการสืบทอดเป็นมรดกอันล้ำค่าและเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติต่อไปอีกนานเท่านาน

อีกประเด็นหนึ่งคือ การที่ครูมนตรี ตราโมท ครอบประสิทธิ์ประสาทให้แก่ศิษย์ 2 ท่าน ในรุ่นที่ 2 นั้น สะท้อนให้เห็นว่า ท่านมีความรักศิษย์เสมอด้วยลูกอย่างแท้จริง ให้ทั้งความรักเมตตาและความยุติธรรมแก่ศิษย์ ดังนั้น ศิษย์ที่ใกล้ชิดของท่านจึงมักเรียกท่านว่า "พ่อ"

#### 6.5.5 วิธีการถ่ายทอดของครูมนตรี ตราโมท ให้แก่ศิษย์ผู้ประกอบพิธีไหว้ครู

สิริชัยชาญ พักจำรูญ (สัมภาษณ์, 2 สิงหาคม 2539) ได้กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้ของครูมนตรี ตราโมท ให้แก่ศิษย์ผู้ประกอบพิธีไหว้ครู ดังมีขั้นตอนสรุปได้ดังนี้

1. ภาคทฤษฎี หลังจากศิษย์ได้รับการครอบประสิทธิ์ประสาทให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูแล้ว จะมาเรียนภาคทฤษฎีกับท่าน ท่านจะให้ปฏิบัติดังนี้
  - 1.1 ให้คัดลอกโองการบูชาครู 3 ฉบับ ซึ่งเป็นฉบับของพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (แปลก ประสานศัพท์) ฉบับของครูหลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) และฉบับของท่านที่ได้เรียบเรียงขึ้นใหม่
  - 1.2 ให้ศิษย์ท่องจำโองการฉบับของท่าน
  - 1.3 ให้ศิษย์มาท่องโองการให้ฟัง มีการซักถามขั้นตอนรายละเอียดต่าง ๆ เพิ่มเติม เพราะบางอย่างมิได้เขียนระบุไว้ในโองการ เช่น การเรียกเพลงหน้าพาทย์ ท่านได้บอกให้จดเพลงหน้าพาทย์ที่เข้ากับคาถาแต่ละบท ซึ่งท่านคิดว่าเหมาะสมดีแล้ว แต่ศิษย์จะไม่เรียกเพลงตามนี้ก็ได้อีก และท่านอนุญาตให้ตัดบางเพลงบางคาถาที่ไม่สำคัญมากนักได้ถ้าเห็นว่าเป็นเวลาเที่ยง เพราะจะต้องกล่าวคำถวายเครื่องสังเวยให้เสร็จก่อนเที่ยงเสมอ
2. ภาคปฏิบัติ
  - 2.1 ให้ศิษย์ติดตามไปในพิธีไหว้ครูหลายแห่งด้วยกัน - เพื่อเรียนรู้จากการสังเกตด้วยตนเองว่า ท่านประกอบพิธีอย่างไร
  - 2.2 มอบหมายให้ศิษย์ปฏิบัติจริง ท่านเป็นผู้สังเกตการณ์อยู่ในพิธี หลังจากเสร็จพิธีแล้ว ท่านจะสอน ชี้แนะ บอกกล่าวให้ปรับปรุงแก้ไข ศิษย์จะซักถามข้อสงสัยเกี่ยวกับขั้นตอนการปฏิบัติและเหตุผลอย่างละเอียดตลอดถึงวันจนเข้าใจต้องแท้ ท่านได้ให้ศิษย์กระทำในข้อ 2.1 และ 2.2 ซ้ำอยู่ 3 ครั้ง จนแน่ใจแล้วว่า ศิษย์สามารถกระทำได้อย่างถูกต้อง

ตามแบบแผนแล้ว ท่านจึงมอบภาระหน้าที่นี้ให้ศิษย์กระทำแทนท่านต่อไป

จะเห็นได้ว่า ครูมนตรี ตราโมท ได้วางมาตรฐานของการถ่ายทอดความรู้  
ชั้นสูงสุดนี้ไว้อย่างดี ซึ่งไม่มีใครเหมือนและไม่เหมือนใคร จึงถือได้ว่า เป็น "วิธีวิทยาเฉพาะตัว"  
ของท่านอย่างแท้จริง ท่านมีวิธีการสอนอย่างเป็นขั้นตอนจากง่ายไปหายาก เพราะการประกอบ  
พิธีไหว้ครูเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ลึกซึ้งมาก ศิษย์จะต้องเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง  
เมื่อพบปัญหาแต่ละครั้งก็จะมาขอคำปรึกษาแนะนำจากท่าน ซึ่งจะได้รับคำอธิบายที่ชัดเจนและมี  
เหตุผล อันแสดงให้เห็นว่า ท่านมีความรู้และผ่านประสบการณ์มามาก เพราะฉะนั้น ผู้ที่ได้รับครอบ  
ประสิทธิ์ประสาทแล้วก็ยังจำเป็นต้องมาศึกษาเพิ่มเติมในรายละเอียดจากครูอีก และใช้เวลานาน  
พอสมควรว่าจะปฏิบัติได้อย่างชนิดที่เรียกว่า "เจริญรอยตามครู" สมกับที่ท่านไว้วางใจมอบหน้าที่  
อันสำคัญนี้ให้สืบสานต่อไป

แม้ว่าครูมนตรี ตราโมท จะครอบประสิทธิ์ประสาทให้ศิษย์เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูดนตรี  
ไทยจำนวน 8 ท่าน ดังกล่าวแล้ว แต่จะมีเพียง 2 ท่านเท่านั้น คือ ครูศิลป์ ตราโมท และ  
ครูสิริชัยชาญ พิกจำรูญ ที่ได้รับการถ่ายทอดทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติตามลำดับขั้นตอนอย่างสมบูรณ์  
ครูประสิทธิ์ ถาวร นั้น ท่านได้รับครอบจากครูหลายท่าน และท่านได้ถือปฏิบัติตามแบบแผนของ  
หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นหลัก ส่วนอีก 5 ท่านที่เหลือนั้น ได้เรียนเฉพาะ  
ภาคทฤษฎีเท่านั้น และขณะนี้ยังอยู่ในระหว่างศึกษาภาคปฏิบัติต่อไป (สิริชัยชาญ พิกจำรูญ,  
สัมภาษณ์ 2 สิงหาคม 2539)

การที่ครูศิลป์ ตราโมท ได้รับครอบประสิทธิ์ประสาทให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูดนตรี  
ไทยและโขน-ละครจากครูมนตรี ตราโมท อย่างถูกต้องตามแบบแผนที่โบราณจารย์กำหนดไว้  
ท่านจึงเป็นบุคคลที่ 2 ที่สามารถประกอบพิธีไหว้ครูได้ทั้งสองสาย เมื่อท่านได้เรียนรู้วิธีประกอบพิธี  
ไหว้ครูอย่างดีแล้ว ท่านจึงได้รับอนุญาตจากครูมนตรี ตราโมท ให้ทำหน้าที่ประกอบพิธีไหว้ครูดนตรี  
ไทยให้แก่วิทยาลัยนาฏศิลป์ส่วนภูมิภาคหลายแห่ง ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2526 ตลอดมา ภายหลัง  
ยังได้ประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทยพร้อมกับโขน-ละครให้แก่วิทยาลัยนาฏศิลป์สุพรรณบุรีและวิทยาลัย  
นาฏศิลป์นครราชสีมา ซึ่งก่อตั้งใหม่เมื่อปีพ.ศ. 2536 และ 2537 ตามลำดับ โดยถือปฏิบัติตาม  
แนวทางที่ได้รับถ่ายทอดมาอย่างเคร่งครัด จึงนับว่าท่านเป็นผู้สืบทอดพิธีไหว้ครูตามแบบแผนของ  
ครูมนตรี ตราโมท ไว้ได้อย่างสมบูรณ์มากที่สุด



การที่ครูสิริชัยชาญ พักจำรูญ ได้รับครอบประสิทธิ์ประสาทให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครู  
 ดนตรีไทยและโขน-ละครจากครูมนตรี ตราโมท อย่างถูกต้องตามแบบแผนที่โบราณจารย์กำหนดไว้  
 ท่านจึงเป็นบุคคลที่ 3 ที่สามารถประกอบพิธีไหว้ครูได้ทั้งสองสาย ท่านได้เรียนรู้วิธีประกอบพิธี  
 ไหว้ครูพร้อมกับครูศิลป์ ตราโมท และได้รับอนุญาตจากครูมนตรี ตราโมท ให้ทำหน้าที่ประกอบ  
 พิธีไหว้ครูดนตรีไทยให้แก่วิทยาลัยนาฏศิลป์ส่วนภูมิภาคหลายแห่งเช่นกัน โดยถือปฏิบัติตามแนวทางที่  
 ได้รับถ่ายทอดมาอย่างเคร่งครัด แต่ท่านยังมีเคยมีโอกาสร่วมประกอบพิธีไหว้ครูและครอบโขน-ละคร  
 ให้แก่ผู้ใดเลย ท่านจึงเป็นอีกผู้หนึ่งที่สืบทอดพิธีไหว้ครูตามแบบแผนของครูมนตรี ตราโมท ไว้ได้  
 อย่างมั่นคง

กล่าวโดยสรุป ในวงการดนตรีไทยและโขน-ละคร พิธีไหว้ครูเป็นพิธีที่สำคัญและ  
 ศักดิ์สิทธิ์มากซึ่งโบราณจารย์ได้กำหนดแบบแผน พิธีกรรมต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียดลออประณีต มี  
 การปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านานจนถึงปัจจุบันนี้

## 6.6 ประโยชน์ในการประกอบพิธีไหว้ครู

หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) (2524: 14) ตั้งข้อสังเกตว่า "ผู้ที่ได้ทำ  
 พิธีไหว้ครูอยู่ทุกปีไม่ขาด มักจะมีความเจริญในอาชีพทางดนตรี ดีกว่าผู้ที่ไม่เคยเข้าพิธีไหว้ครูเลย"

ครูมนตรี ตราโมท (2531: 6) เห็นว่า การที่ได้ประกอบพิธีไหว้ครูตามประเพณีที่  
 ถูกต้อง ย่อมบังเกิดประโยชน์หลายประการ ดังนี้

- 6.6.1 ได้รักษาประเพณีอันเป็นวัฒนธรรมอันดีของไทยไว้ให้ยืนยงต่อไป
- 6.6.2 ได้แสดงออกซึ่งความกตัญญูต่เวทีก่อนเป็นเครื่องหมายของคนดี เป็นแบบอย่าง  
 ส่งเสริมให้ศิษย์รุ่นต่อ ๆ ไป รู้สึกกตัญญูต่ต่อครูบาอาจารย์
- 6.6.3 เป็นการบำรุงขวัญของผู้ที่ได้ร่วมในพิธีไหว้ครูและครอบ เพราะว่าได้กระทำ  
 พิธีต่าง ๆ ครบถ้วนตามแบบแผนแล้ว เวลาที่จะปฏิบัติก็จะมีจิตใจมั่นคงและมีขวัญดี

6.6.4 เป็นการเสริมความสัมพันธ์ระหว่างครูบางศิลาปินด้วยกัน เพราะในการประกอบพิธีไหว้ครูนั้น บรรดานักดนตรีทั้งหลาย แม้จะอยู่คนละคณะก็มักจะมาร่วมในพิธีไหว้ครูด้วยกัน ได้พบปะสังสรรค์กันเป็นอันดี เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ในหมู่ครูบางศิลาปินด้วยกันให้แน่นแฟ้น

นอกจากนั้นแล้ว ถ้าศิษย์คนใดประมาท หลาดหลังล่วงเกินครูด้วยกาย วาจา ใจ ก็ดี จะได้ถือโอกาสไหว้ครูนี้ ขอขมาโทษต่อครู ซึ่งครูก็อภัยให้ (หลวงประดิษฐไพเราะ, 2524: 14)

รวมความว่า พิธีไหว้ครูมีประโยชน์อย่างยิ่งทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม อันก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างครูกับศิษย์ ความสัมพันธ์ในสังคมของเหล่าศิลาปินด้วยกัน และความ เป็นเอกลักษณ์แห่งวัฒนธรรมของชาติไทย จึงสมควรที่จะสืบทอดพิธีไหว้ครูนี้ไว้ให้ยังยืนนานสืบไป

กล่าวโดยสรุป ครูมนตรี ตราโมท ได้รับครอบประสิทธิ์ประสาทให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทยตามแบบแผนของราชสำนัก จากพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) และหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) และท่านได้รับพระราชทานครอบจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละครอีกด้วย ดังนั้น ท่านจึงเป็นศิลาปินคนแรกที่สามารถทำพิธีไหว้ครูได้ทั้งสองสาย นับว่าท่านเป็นบุรุษนิยบุคคลที่ควรแก่การเคารพบูชาอย่างสูง หากจะหาผู้ใดเสมอเหมือน

ในการเป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครูทั้งดนตรีไทยและโขนละครนั้น โดยภาพรวม ครูมนตรี ตราโมท ได้กระทำหน้าที่และมีบทบาทสำคัญยิ่งในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งสรุปได้ดังนี้

#### ในฐานะผู้สืบทอด

เมื่อครูมนตรี ตราโมท ได้รับอนุญาตจากครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ให้ประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีไทยได้แล้ว ท่านก็ปฏิบัติหน้าที่นี้อย่างเต็มกำลังความสามารถตราบนานวาระสุดท้ายแห่งชีวิต รวมเวลาดำเนินประมาธ 40 ปี จึงเห็นได้ชัดว่า ท่านเป็นผู้มีความรับผิดชอบสูง ซื่อตรงต่อหน้าที่อย่างเคร่งครัด สมกับที่ครูบาอาจารย์ไว้วางใจมอบภารกิจอันยิ่งใหญ่ให้ สืบทอดแทน

### ในฐานะผู้คุมรักษา

ตลอดระยะเวลาที่ท่านทำหน้าที่ผู้ประกอบพิธีไหว้ครู ท่านได้ยึดถือปฏิบัติตามคติความเชื่อ คำนี้นรอบตามรูปแบบของพิธีกรรมที่สำคัญตามที่โบราณจารย์กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด และยัง ได้ย้ำเตือนให้ศิษย์ปฏิบัติตามด้วย ดังจะเห็นได้จาก การเตรียมตัวก่อนเข้าพิธีไหว้ครู การตั้ง เครื่องสังเวย ฯลฯ จึงเท่ากับว่าท่านสามารถคุมรักษาภูมิปัญญาแห่งบรรพชนไทยไว้ได้อย่างมั่นคง

### ในฐานะผู้พัฒนาสร้างสรรค์

ครูมนตรี ตราโมท ได้พัฒนาปรับปรุง สร้างสรรค์ สิ่งใหม่ ๆ ในการประกอบพิธีไหว้ครู ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นหลายประการ โดยยังคงรักษาหลักการสำคัญของแบบแผนเดิมไว้ได้ทั้งหมด อันสะท้อนให้เห็นว่า ท่านยึดคติความเชื่อทั้งของพุทธและของพราหมณ์ รวมทั้งเหตุผลเป็นสำคัญในการคิดสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เพื่อบูชาคุณครูบาอาจารย์ ดังจะเห็นได้จาก การเรียบเรียงตำรา ร้องการบูชาครู การเรียกเพลงหน้าพาทย์ วิธีการครอบหมี่ ฯลฯ ท่านเป็นผู้มีความละเอียด รอบคอบ พิถีพิถัน ในการเลือกสรรแต่สิ่งดีงามเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ศิษย์ทั้งหลาย ดังจะเห็นได้จากวิธีการเจิม ด้วยเหตุนี้ โดยภาพรวมแล้ว แบบแผนการประกอบพิธีไหว้ครูที่ท่านถือปฏิบัตินี้ก็ เป็นรูปแบบที่ดีงาม เป็นที่ยอมรับกันทั่วประเทศ ผู้เข้าร่วมพิธีหรือผู้ได้รับการครอบจากท่านก็เกิด ความซาบซึ้งและภาคภูมิใจโดยทั่วหน้ากัน

นอกจากจะพัฒนาองค์ความรู้หรือแบบแผนในการประกอบพิธีไหว้ครูแล้ว ท่านยังได้ พัฒนาวิธีการถ่ายทอดความรู้ด้านนี้ให้เป็นมาตรฐานตามแบบฉบับของท่านเอง หรือเรียกว่า "วิธีวิทยาเฉพาะตัว"

### ในฐานะผู้เผยแพร่

ในการเรียนการสอนดนตรีไทยหรือนาฏศิลป์ ผู้เรียนจะต้องเข้าร่วมพิธีไหว้ครูและได้รับการครอบจากครูผู้ประกอบพิธีก่อนเป็นลำดับขั้นไป จึงเท่ากับว่าครูมนตรี ตราโมท มีส่วนสำคัญ อย่างมากที่ทำให้วิชาการด้านนี้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง ทั้งในหน่วยงานของรัฐและเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถาบันการศึกษาทั่วประเทศ

### ในฐานะผู้ถ่ายทอด

ครูมนตรี ตราโมท ได้ครอบประสิทธิ์ประสาทให้แก่ศิษย์เป็นผู้ประกอบพิธีไหว้ครู จำนวน 8 ท่าน ซึ่งท่านได้พิจารณาอย่างดีแล้วว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติเหมาะสม ท่านจะมอบให้ตามลำดับ โดยคำนึงถึงความอาวุโส ความสามารถรอบรู้ทางดนตรีและนาฏศิลป์ และความประพฤติ โดยเฉพาะ

อย่างไรก็ตามจะเน้นความเป็นผู้ประพฤติดี ตั้งมั่นอยู่ในศีลในธรรม ท่านได้ถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีไหว้ครู ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติอย่างครบถ้วนและไม่วางวิชาแม้แต่น้อย ด้วยการสอนตามลำดับขั้นตอนที่ละชั้น และให้ผู้เรียนเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง โดยยังคงยึดวิธีการสอนแบบไทยโบราณเป็นหลัก ท่านจะสั่งสอนแบบตัวต่อตัว ชี้แนะ และแก้ไข ข้อบกพร่องต่าง ๆ ซึ่งผู้เรียนจะต้องซักถามในรายละเอียดทุกขั้นตอนทั้งวิธีการและเหตุผล เพราะพิธีกรรมเหล่านี้ เป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนอย่างมากและเป็นศิลปวิทยาการชั้นสูงที่ไม่เป็นที่แพร่หลาย จำเป็นต้องศึกษาให้ลึกซึ้งและใช้เวลาานพอสมควร นับได้ว่าท่านได้ทำหน้าที่ของผู้ถ่ายทอดสมบูรณ์แล้ว ประการสำคัญ คือ ท่านได้สร้างหรือกำหนดระเบียบวิธีประกอบพิธีไหว้ครู คนครีไทยและโยน-ละครให้เป็นมาตรฐานเดียวกันอีกด้วย ซึ่งจะได้รับการถ่ายทอดไปยังกลุ่มผู้สืบทอดรุ่นที่ 3 จำนวน 5 ท่าน ต่อไป

สรุปแล้ว ในฐานะผู้ประกอบพิธีไหว้ครู ครูมนตรี ตราโมท ได้ทำหน้าที่ทั้งสืบทอด อนุรักษ์ พัฒนา เผยแพร่ และถ่ายทอด อย่างมั่นคงและสมบูรณ์แบบ อันทำให้แบบแผนของพิธีไหว้ครู ที่โบราณอาจารย์ได้สร้างสรรค์สืบต่อมาช้านานยังคงอยู่คู่ชาติไทยต่อไปอย่างยากแก่การเสื่อมสูญ

สถาบันวิทยบริการ  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย